

Tillaga til þingsályktunar

um stefnu og framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks fyrir árin 2017–2021.

Alþingi ályktar að samþykkja eftirfarandi stefnu og framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks fyrir árin 2017–2021 og að gert verði ráð fyrir framkvæmd hennar við gerð fjárlaga.

Stefna, meginmarkmið og forsendur í málefnum fatlaðs fólks.

Íslenskt samfélag byggist á virðingu fyrir fjölbreytileika og að fötlun sé viðurkennd sem hluti af mannlegum margbreytileika.

Efla ber, verja og tryggja full mannréttindi fyrir fatlað fólk til jafns við aðra og skapa því skilyrði til að lifa sjálfstæðu lífi á eigin forsendum. Allt fatlað fólk skal njóta grundvallarfrelsis og virðing borin fyrir mannlegri reisn þess, sjálfræði og sjálfstæði.

Innleiða skal samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks í alla lagaumgjörð og framkvæmd. Þannig megi tryggja að fatlað fólk, börn jafnt sem fullorðnir, geti lifað sjálfstæðu lífi með reisn.

Leggja skal áherslu á mannréttindi og bann við mismunun á grundvelli fötlunar, þannig að tryggt verði að fatlað fólk njóti mannréttinda og mannfrelsis til jafns við aðra og því tryggður stuðningur til að njóta þeirra réttinda.

Fatlað fólk njóti góðs af öllum almennum aðgerðum stjórnvalda, svo sem á sviði húsnæðis-, mennta-, trygginga- og atvinnumála.

Undirmerkið:

1. Að fatlað fólk hafi aðgengi að samfélaginu til jafns við aðra.
2. Að auka atvinnuþátttöku fatlaðs fólks.
3. Að efla almennt heilbrigði fatlaðs fólks.
4. Að stuðla að jákvæðum viðhorfum til málefna fatlaðs fólks.
5. Að fatlað fólk hafi sömu tækifæri til menntunar og aðrir.
6. Að fatlað fólk njóti mannréttinda til jafns við aðra, þar með talinn réttinn til sjálfstæðs lífs.
7. Að þjónusta við fatlað fólk, börn og fullorðna, stuðli að sjálfstæði og þátttöku til jafns við aðra.

Framkvæmdaáætlun 2017–2021.

Í framkvæmdaáætlun sem miðar að því að ná fram markmiðum stefnu í málefnum fatlaðs fólks er áhersla lögð á algilda hönnun og lausnir sem mikilvæga forsendu þess að skapa öllum einstaklingum aðstæður til að njóta sömu tækifæra. Samhliða algildum lausnum verði boðið upp á einstaklingsmiðaðar sértækar lausnir. Fjölbreytilegur einstaklingsmiðaður stuðningur við einstaklinga sem þess þurfa kemur sem viðbót við algildar lausnir og styður við markmið um jöfn tækifæri, þátttöku og jafnræði.

A. Aðgengi.

Undirmerkið 1: Að fatlað fólk hafi aðgengi að samfélaginu til jafns við aðra.

Mælikvarði: Hlutfall fatlaðs fólks sem telur að aðgengi að manngerðu umhverfi sé gott.

A.1. Algild hönnun verði leiðarljós við alla skipulagningu manngerðs umhverfis.

Markmið: Aukin þekking á samfélagslegu gildi algildrar hönnunar.

Lýsing: Unnið verði fræðsluefni um samfélagslegt gildi algildrar hönnunar. Meðal annars verði byggt á lögum og stefnu stjórnvalda um félagslega blöndun og fjölbreytta íbúabyggð þar sem fólki er gert kleift að búa á eigin heimili. Gerð fræðsluefnis, fræðslan sjálf og framkvæmd hennar verði samstarfsverkefni ólíkra faghópa á vegum velferðar- og skipulagsyfirvalda. Fræðslan nái til ábyrgðaraðila á sviði skipulags- og byggingarmála hjá ríki og sveitarfélögum, stjórnámamanna á sveitarstjórnarstigi, alþingismanna sem og ráðuneyta og stofnana ríkis og sveitarfélaga.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Umhverfis- og auðlindaráðuneytið, Samband íslenskra sveitarfélaga og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2018.

Kostnaður: 2 millj. kr. fyrir gerð fræðsluefnis.

Mælanlegt markmið: Fjöldi kynninga og umfang fræðsluefnis.

A.2. Kröfur um algilda hönnun verði uppfylltar og grundvöllur skapaður fyrir frekari ákvörðunartöku um aðgengiskröfur að íbúðum í fjölbýli.

Markmið: Bætt aðgengi að íbúðarhúsnæði og skráning undanþága.

Lýsing: Eftirlit verði aukið með því að ákvæðum byggingarreglugerðar um algilda hönnun í íbúðarhúsnæði sé fylgt eftir með árlegri vöktun. Hafin verði skráning á veittum undanþágum frá ákvæðum byggingarreglugerðar um algilda hönnun varðandi breytingu á þegar byggðu húsnæði eða breyttri notkun þess. Aflað verði tölulegra upplýsinga um aðgengi að þegar byggðu húsnæði.

Ábyrgð: Umhverfis- og auðlindaráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Byggingarfulltrúar sveitarfélaga og Samband íslenskra sveitarfélaga og velferðarráðuneytið.

Tímabil: 2018 - 2019, viðvarandi.

Kostnaður: 2 millj. kr., þar af 1 millj. kr. vegna skráningar í gagnasafn.

Mælanlegt markmið: Skráning hafin árið 2018 og árleg vöktun og samantekt þaðan í frá. Skýrsla lögð fram með tölulegum upplýsingum um aðgengileika íbúðarhúsnæðis í fjölbýli 2019.

A.3. Áætlanir um úrbætur á aðgengi og aðgengisfulltrúar.

Markmið: Að aðgengi hindri ekki samfélagsþátttöku fatlaðs fólks.

Lýsing: Sveitarfélög og stofnanir tilnefni aðgengisfulltrúa. Hlutverk hans verði að sjá um að gerðar séu úttektir á aðgengi og tímasett áætlun um úrbætur á aðgengi á grundvelli algildrar hönnunar, ásamt eftirfylgni. Byggingarreglugerð, nr. 112/2012, með áorðnum breytingum, sé fylgt. Áætlunin nái til allra staða sem almenningur hefur aðgang að, svo sem opinberra bygginga, almenningssamgangna, uppbyggingar innviða í náttúru Íslands og umferðarmannvirkja sem eru í umsjón opinberra aðila. Fram fari stöðu- og árangursmat annað hvert ár þar sem áætlunin er uppfærð með hliðsjón af stöðunni hverju sinni.

Ábyrgð: Innanríkisráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Fjármála- og efnahagsráðuneytið, Umhverfis- og auðlindaráðuneytið, sveitarfélög og Samband íslenskra sveitarfélaga.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: 5 millj. kr. á ári.

Mælanlegt markmið: Hlutfallslegur fjöldi aðgengisfulltrúa hjá sveitarfélögum og ríkisstofnunum ásamt fjölda aðgerðaáætlana.

A.4. Aðgengilegar upplýsingar um réttindi, þjónustu og annað efni.

Markmið: Að fatlað fólk geti nálgast upplýsingar um rétt sinn og þjónustu.

Lýsing: Vefsíður, fræðsluefni og upplýsingar um réttindi, þjónustu og almenn mál, svo sem lýðheilsุมál, séu aðgengilegar fötluðu fólki á auðskildu máli og byggist á aðferðafræði algildrar hönnunar. Táknmálstúlkun verði aðgengileg sem og blindraletur, textun og upplýsingar, bæði ritaðar og rafrænar, á auðskildu máli. Á vefjum sveitarfélaga þurfa að vera upplýsingar um umferli og hjólastólaaðgengi. Opinberir aðilar geri tímasettar áætlanir um úrbætur á aðgengi á ofangreindum sviðum sem séu endurmetnar annað hvert ár.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Innanríkisráðuneytið, mennta- og menningarmálaráðuneytið, skipulagsyfyrvöld, Embætti landlæknis, Samband íslenskra sveitarfélaga og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður: 3 millj. kr. á ári.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðs fólks sem telur sig geta nálgast upplýsingar um réttindi og þjónustu.

A.5. Auknir möguleikar fatlaðs fólks til að nýta almenningssamgöngur.

Markmið: Að fatlað fólk eigi greiðari leið til þátttöku í daglegu lífi.

Lýsing: Aðgengi að biðskýlum og almenningsvögnum verði bætt. Á biðstöðvum sjáist skýrt hvenær næsta vagns er von. Í vögnum verði afmörkuð svæði fyrir hjólastóla. Fatlað fólk sem metið er í þörf fyrir akstursþjónustu fái kort sem gildir í almenningsvagna samhliða akstursþjónustunni. Ungir notendur akstursþjónustu njóti sömu afsláttarkjara og jafnaldrar þeirra. Áætlunarleiðir milli landshluta verði aðgengilegar fötluðu fólki með sama hætti og almenningssamgöngur innan sveitarfélaga.

Ábyrgð: Sveitarfélög og landshlutasamtök þeirra.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið og Strætó b/s.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Hlutfall almenningsvagna með hjólastólaaðgengi.

B. Atvinna.

Undirmarkmið 2: Að auka atvinnuþátttöku fatlaðs fólks.

Mælikvarði: Að fjölga atvinnutækifærum fatlaðs fólks.

B.1. Ráðgjöf og fræðsla til atvinnurekenda um starfsfólk með fötlun.

Markmið: Að fjölga atvinnutækifærum fatlaðs fólks.

Lýsing: Gerð verði rannsókn til að kanna hvernig almennur vinnumarkaður og opinberar stofnanir mæta ólíkum þörfum fatlaðs starfsfólks og hvaða hindranir standi í vegi fyrir atvinnuþátttöku þeirra. Í framhaldinu verði leitað eftir samstarfi við fyrirtæki og samtök aðila vinnumarkaðsins um ráðgjöf og fræðslu til atvinnurekenda þar sem markmiðið er að hvetja til fjölgunar atvinnutækifæra fatlaðs fólks og aukinnar þekkingar á aðstæðum og þörfum þeirra. Fyrirtæki sem ráðið hafa fatlað fólk til starfa geti fengið jafningjaráðgjöf frá teymi sem hefur það hlutverk að leiðbeina fyrirtækjum og vinnuveitendum í málefnum fatlaðra starfsmanna. Atvinnurekendur verði hvattir til að setja sér skýra stefnu í starfsmannamálum þar sem gert sé ráð fyrir fjölbreytileika í starfsmannahópnum, sem hafi ólíkar aðstæður og þarfir.

Ábyrgð: Vinnuálastofnun.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið, samtök aðila vinnumarkaðarins, Festa – miðstöð um samfélagslega ábyrgð fyrirtækja, sveitarfélög og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: 5 millj. kr. vegna rannsóknar og 1 millj. kr. til gerðar fræðsluefnis.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðs fólks sem er skráð hjá Vinnumálastofnun og fær störf á innlendum vinnumarkaði.

B.2. Byggð verði brú milli náms og starfs fyrir fötluð ungmenni sem ljúka námi á starfsbrautum eða diplómanámi.

Markmið: Að efla starfs- og námsráðgjöf við fötluð ungmenni að loknu námi og fjölga atvinnutækifærum þeirra.

Lýsing: Auka þarf samfellu milli starfsbrauta framhaldsskóla, diplómanáms og atvinnulífs og bæta upplýsingagjöf til fatlaðra nemenda og aðstandenda þeirra, varðandi náms- og atvinnumöguleika að loknu námi á framhaldsskólastigi. Við námslok geti fötluð ungmenni sótt um þjónustu hjá Vinnumálastofnun á grundvelli laga um vinnumarkaðsaðgerðir og mun náms- og starfsráðgjafi boða viðkomandi til samráðsfundar innan tveggja vikna frá umsókn, þar sem farið er yfir þau störf sem eru í boði og eftir atvikum þátttöku í vinnumarkaðsaðgerðum. Hafið verði samstarf við fyrirtæki og stofnanir um fjölgun starfa fyrir fötluð ungmenni innan verkefnisins *Ráðning með stuðningi* þar sem veitt verður ráðgjöf og stuðningur við ráðningu fatlaðs fólks, m.a. með því að starfsfólk vinnustaðarins fái þjálfun til að veita stuðning á vinnustaðnum. Stuðst verði við finnska og norska fyrirmynd og byggt á gagnreyndum aðferðum, svo sem *Atvinnu með stuðningi* og *Virkjum hæfileikana - alla hæfileikana*.

Ábyrgð: Vinnumálastofnun.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið, Samtök atvinnulífsins, fjármála- og efnahagsráðuneytið, Samband íslenskra sveitarfélaga auk einstakra sveitarfélaga og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017-2021

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Til verði 20 ný störf á ári yfir tímabilið.

B.3 Aukin einstaklingsmiðuð þjónusta við fatlað fólk á vinnumarkaði með eflingu verkefnisins *Atvinna með stuðningi* (AMS) og aukin tenging hæfingarstöðva við atvinnulífið.

Markmið: Fatlað fólk eigi greiðari leið á vinnumarkað með aukinni einstaklingsmiðaðri þjónustu.

Lýsing: Starfsráðgjöf, og vinnumiðlun fyrir fatlað fólk verði eflað með mati á vinnufærni, sem VMST framkvæmir. Áætlun verði gerð um atvinnuleit og þátttöku í viðeigandi vinnumarkaðsúræðum til samræmis við einstaklingsbundnar þarfir á grundvelli matsins. Unnið verði markvisst að aukinni kynningu á AMS hjá fyrirtækjum og stofnunum til að fjölga störfum innan verkefnisins. Fagleg vinnubrögð innan AMS verði samræmd, þar á meðal ráðgjöf og stuðningur við ráðningu, aukin verði gerð fræðsluefnis auk eftirfylgni með árangri. Þá verði leitað leiða til að efla þjónustu við fatlað fólk á vinnu- og hæfingarstöðvum, sem felst m.a. í aukinni eftirfylgni með mati á vinnufærni þess í þeim tilgangi að meta færni til að taka virkan þátt á innlendum vinnumarkaði, eftir atvikum með þjónustu verkefnisins AMS.

Ábyrgð: Vinnumálastofnun.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneyti, þjónustusvæði/sveitarfélög, samtök fatlaðs fólks og samtök aðila vinnumarkaðarins.

Tímabil: 2017 – 2021.

Kostnaður: Ein milljón kr. vegna fræðsluefnis.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðra einstaklinga sem tók þátt í verkefninu *Atvinna með stuðningi á ári* sem fær atvinnu.

B.4. Aðgangur fatlaðs fólks að hjálpartækjum og tæknibúnaði til að stunda vinnu.

Markmið: Að auðvelda atvinnuþátttöku fatlaðs fólks.

Lýsing: Skipaður verði starfshópur sem vinni að því að undirbúa reglugerð með tillögum að samræmdum viðmiðum um úthlutanir hjálpartækja og tæknibúnaðar til fatlaðra einstaklinga á vinnumarkaði. Greint verði hvaða aðgerða sé þörf til að heimila Sjúkratryggingum Íslands að úthluta hjálpartækjum og tæknibúnaði til samræmis við viðmiðin.

Ábyrgð: Velferðarráðuneyti.

Dæmi um samstarfsaðila: Sjúkratryggingar Íslands, atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneyti, sveitarfélög, Þjónustu- og þekkingarmiðstöð fyrir blinda, sjónskerta og daufblinda einstaklinga, Heyrnar- og talmeinstöð Íslands, Samband íslenskra sveitarfélaga, Samtök atvinnulífsins og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Viðmið um úthlutun hjálpartækja vegna atvinnu fatlaðs fólks með sértækar þjónustuparfir liggi fyrir.

C. Heilsa.

Undirmarkmið 3: Að efla almennt heilbrigði fatlaðs fólks.

Mælikvarði: Fatlað fólk sem telur heilsu sína góða.

C.1. Aukin hvatning til hreyfingar og holls mataræðis með forvörnum og fræðslu.

Markmið: Að efla heilbrigði fatlaðs fólks.

Lýsing: Fræðsluefni verði útbúið á myndrænu formi og fræðsla aukin til fatlaðs fólks um mikilvægi hreyfingar og mataræðis og heilbrigðisþjónustu. Kynningarefni verði á vefsíðum, í bæklingum, í smáforritum, á kynningarfundum og ráðstefnum. Nýta ber jafningjafræðslu alltaf þar sem við á.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Embætti landlæknis, íþróttafélög, líkamsræktarstöðvar, sveitarfélög, heilsugæslustöðvar og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: 2 millj. kr.

Mælanlegt markmið: Fræðsluefni tilbúið.

C.2. Heilsugæslan innleiði áætlun sem unnin var á grundvelli aðgerðar í framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks 2012–2014 um að efla heilsugæslu til að mæta þörfum fatlaðs fólks.

Markmið: Fatlað fólk hafi gott aðgengi að heilsugæsluþjónustu og fái þjónustu til jafns við aðra.

Lýsing: Heilsugæslustöðvar bæti og auki þjónustu við fatlað fólk, einkum fólk með þroskahamlanir og geðræna sjúkdóma. Áhersluþættir eru að allt fatlað fólk hafi sinn heimilislækni, njóti samfellu í þjónustu, t.d. með því að einstaklingum með sértækar þarfir séu boðnar reglubundnar heilbrigðisskoðanir og aðrar fyrirbyggjandi aðgerðir, svo sem skimanir og ónæmisaðgerðir. Málstjóri annast samhfingu og eftirfylgni.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Heilsugæslan, Embætti landlæknis, sveitarfélög og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Mat fari fram í lok verkefnis út frá skilgreindum gæðaviðmiðum.

C.3. Geðheilsuteymi verði til staðar í öllum landshlutum og fjölgi á höfuðborgarsvæðinu.

Markmið: Bætt geðheilsa fatlaðs fólks.

Lýsing: Þverfaglegum geðheilsuteyimum félags- og heilbrigðisþjónustu, sem koma að greiningu og meðferð geðfatlaðra, verði komið á í öllum landshlutum og fjölgað á höfuðborgarsvæðinu, sbr. aðgerð A.2 í stefnu og aðgerðaáætlun í geðheilbrigðismálum til fjögurra ára. Teymin vinni á grundvelli þarfagreiningar og eftir hugmyndafræði valdeflingar með þarfir geðfatlaðra í huga. Teymin hafi aðgang að skjólshúsi þar sem fatlað fólk getur dvalið tímabundið og jafnað sig eftir útskrift af sjúkrahúsi vegna geðrænna veikinda. Ráðgjöf geðsviðs Landspítala (hér eftir LSH ef við á) við þennan hóp fyrir allt landið verði efl. Þekking fagstétta á þörfum þessa hóps verði efl. og meðferðarúrræði þróuð.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Heilsugæslan, Landspítali, Sjúkrahúsið á Akureyri, félagsþjónusta og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2020.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Geðheilsuteymi hafi tekið til starfa í öllum landshlutum árið 2020.

C.4. Geðsvið LSH geti veitt sérhæfða geðlæknisþjónustu til fatlaðra einstaklinga með flókna og samsetta greiningu.

Markmið: Að fatlað fólk hafi aðgengi að sérhæfðri geðlæknisþjónustu.

Lýsing: Stofnaður verði starfshópur til að skoða hvernig eigi að byggja upp sérhæfða þekkingu innan geðsviðs LSH til að unnt verði að tryggja geðheilbrigðisþjónustu við einstaklinga með þroskahömlun og/eða einhverfu. Eitt af verkefnum hópsins verði að skoða og leggja mat á þörf fyrir sérhæfða deild innan LSH sem geti sinnt einstaklingum með þroskahömlun og geðræna erfiðleika, einhverfum einstaklingum með þroskahömlun og einstaklingum með framheilaskaða.

Ábyrgð: LSH

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið, sveitarfélög, heilsugæsla og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2018.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Tillögur liggi fyrir.

C.5. Að komið verði á sérhæfðu meðferðarúrræði fyrir fatlað fólk með fíknivanda.

Markmið: Fatlað fólk með fíknivanda eigi vól á sérhæfðum meðferðarúrræðum.

Lýsing: Starfshópur skilgreini þörf á forvarnar- og meðferðartilboðum fyrir fólk með ólíkar þarfir, svo sem fólk með geðfötlun og/eða þroskahömlun. Hópurinn komi með tillögur um forvarnar- og meðferðartilboð fyrir fatlað fólk með fíknivanda og hvernig bæta megi aðgengi fyrir skyn- og hreyfihamlaða að meðferðarstofnunum. Tillögur innihaldi einnig áætlun um fræðslu fyrir meðferðaraðila til að geta mætt þörfum þessa hóps.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: SÁÁ, Rótin, geðdeild LSH, aðrir meðferðaraðilar og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2018.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Tillögur liggi fyrir.

D. Ímynd og fræðsla.

Undirmerki 4: Að stuðla að jákvæðum viðhorfum til málefna fatlaðs fólks.

Mælikvarði: Aukin þekking og breytt viðhorf almennings til málefna fatlaðs fólks.

D.1. Vakin verði athygli á fjölbreytilegu lífi fatlaðs fólks.

Markmið: Að auka skilning og þekkingu á lífi og aðstæðum fatlaðs fólks.

Lýsing: Gerð verði þáttaröð til sýningar fyrir almenning um líf fatlaðra einstaklinga með fjölbreyttan bakgrunn og lífsstíl. Einnig verði fram haldið sýningum þáttanna *Með okkar augum*.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið/réttindavakt ráðuneytisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Kvikmyndasjóður Íslands, RÚV, aðrar sjónvarpsstöðvar og samtök fatlaðs fólks, mennta- og menningarmálaráðuneytið og atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneytið.

Tímabil: 2017–2020.

Kostnaður: Þáttaröð 5 millj. á ári í tvö ár. Sótt verði um mótframlög. *Með okkar augum*, tvær millj. kr. á ári.

Mælanlegt markmið: Þættir sýndir.

D.2. Fræðsla um hugmyndafræði í málefnum fatlaðs fólks fyrir kjörna fulltrúa sveitarfélaga.

Markmið: Aukinn skilningur og þekking stjórnmalamanna á málefnum fatlaðs fólks.

Lýsing: Sveitarstjórnarmenn fá árlega kynningu um málefni fatlaðs fólks. Sérstök áhersla verði lögð á hugmyndafræði samfélags án aðgreiningar þar sem áhersla er lögð á valdeflingu og notendasamráð. Meðal annars verði horft til þátttöku fatlaðs fólks og samtaka þeirra við skipulagningu og veitingu þjónustunnar og einstaklingsbundinna þjónustuáætlana í samráði við notandann.

Ábyrgð: Samband íslenskra sveitarfélaga.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið/réttindavakt ráðuneytisins og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Fræðsla hafi farið fram.

D.3. Fræðsluefni og kynningaráætlanir fyrir heilbrigðisstarfsfólk.

Markmið: Aukin þekking heilbrigðisstarfsfólks á fötlun.

Lýsing: Fyrirliggjandi fræðsluefni sem unnið var samkvæmt aðgerð E.3 í framkvæmdaáætlun 2012–2014 verði lagað að þörfum starfsfólks heilbrigðisþjónustu. Niðurstöður könnunar um heilbrigði fatlaðs fólks, sem unnin er í samræmi við framkvæmdaáætlun 2012–2014, verði höfð til hliðsjónar við aðlögunina. Áhersla verði lögð á eðli fötlunar og viðhorf gagnvart fötluðu fólki, samskiptaleiðir og nálgun varðandi þjónustu við fatlað fólk og heilsuvanda og heilsutengdar þarfir. Starfshópur skipaður fulltrúum faghópa og fulltrúum fatlaðs fólks komi að samningu efnisins. Fræðsluefni verði aðgengilegt á netinu.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið/réttindavakt ráðuneytisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Embætti landlæknis og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017.

Kostnaður: 2 millj. kr.

Mælanlegt markmið: Fræðsluefni liggi fyrir.

D.4. Aukin þekking lögreglu, ákærvalds og dómskerfis við rannsókn og meðferð ofbeldisbrota gegn fötluðu fólki.

Markmið: Að fatlað fólk njóti verndar réttarkerfisins til jafns við aðra.

Lýsing: Tryggja þarf að réttarkerfið, þ.e. lögregla, ákærvald og dómsvald, taki nauðsynlegt tillit til þarfa og aðstæðna fatlaðs fólks hvort sem það hefur stöðu brotþola, gerenda í brotamálum eða vitna. Sérstaklega verði skoðuð staða fatlaðs fólks sem meintra gerenda, ekki síst m.t.t. ákvarðana um gæsluvarðhald og fangelsisrefsingar. Sérstaklega verði horft til verndar fatlaðra kvenna og barna gegn ofbeldi, svo sem kynferðislegs ofbeldis, þar sem rannsóknir sýna að fatlaðar konur og fötluð börn verða enn frekar fyrir ofbeldi en kynsystur/jafnaldrar.

Ábyrgð: Innanríkisráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið/réttindavakt ráðuneytisins, lögreglan, saksóknarar, dómstólar og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Fjöldi lögregluumdæma sem hefur tekið mið af og tileinkað sér aðferðafræði sem byggir á verklagi lögreglunnar á Selfossi.

D.5. Auka þarf þekkingu og skilning heilbrigðisstarfsfólks á þörfum fatlaðs fólks.

Markmið: Að áhersla sé lögð á málefni fatlaðs fólks í námi heilbrigðisstétta.

Lýsing: Skoðað verði hvernig bæta megi menntun heilbrigðisstétta með það að markmiði að auka færni og skilning þeirra. Komið verði á samtali milli menntastofnana, mennta- og menningarmálaráðuneytisins og velferðarráðuneytisins þar sem hvatt verði til aukinnar meðvitundar og fræðslu til nemenda um málefni fatlaðs fólks. Tekið verði mið af samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks og hann látinn endurspeglast í allri kennslu er varðar málaflokkinn.

Ábyrgð: Mennta- og menningarmálaráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Menntastofnanir með kennslu á heilbrigðisvísindasviði og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2020.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Innihald námsefnis verði skoðað m.t.t. umfjöllunar um fötlun.

D.6. Kynning á samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks.

Markmið: Aukin meðvitund um mannréttindi.

Lýsing: Framhald verði á verkefni þar sem fatlað fólk kynnir samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks í samstarfi við Fjölmennt. Framvinda verkefnisins er háð innleiðingu samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks og verður endurmetin í lok árs 2018. Kostnaðar- og kynningaráætlun verði lögð fram árlega. Samhliða sendiherraverkefninu verði undirbúið efni til kynningar á samningnum í opinberum fjölmiðlum.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Innanríkisráðuneytið, Fjölmennt og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2018.

Kostnaður: 3 millj. kr. á ári í tvö ár, samtals 6 millj. kr.

Mælanlegt markmið: Fjöldi kynninga á tímabilinu 2017–2018.

E. Menntun.

Undirmarkmið 5: Að fatlað fólk hafi sömu tækifæri til menntunar og aðrir.

Mælikvarði: Hærra hlutfall fatlaðs fólks sem lýkur námi á framhaldsskólastigi.

E.1. Aukin samþætting og betri undirbúningur við flutning milli skólastiga.

Markmið: Að tryggja tækifæri til menntunar.

Lýsing: Þegar fatlaður nemandi flyst milli skólastiga verði gerð áætlun í samstarfi við nýja skólann. Félagshjónusta, skólaskrifstofur og menntastofnanir vinni með samhæfðum hætti að því að tryggja að þegar nemandinn hefur nám í nýjum skóla þá hafi farið fram nægur undirbúningur þannig að allar aðstæður séu til fyrirmyndar. Áætlunin taki m.a. til hjálpartækja, sértækra úrræða í námi, námsefnis og persónulegrar aðstoðar á skólatíma. Áætlun sé ávallt unnin í samráði við nemanda þegar við á og með valdeflandi hætti. Þegar sótt er um framhaldsskóla eða háskóla skal málstjóri boða til fundar með nemanda og náms- og starfsráðgjafa þar sem námið er undirbúið.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Mennta- og menningarmálaráðuneytið, leikskólar, grunnskólar, framhaldsskólar, háskólar og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Verklagsreglur um áætlun við móttöku fatlaðra nemenda liggi fyrir innan skóla.

E.2. Aukin fjölbreytni í námsframboði á framhaldsskólastigi fyrir fatlað fólk.

Markmið: Að fatlað fólk eigi val um nám á framhaldsskólastigi.

Lýsing: Á grundvelli niðurstöðu úttektar á innleiðingu hugmyndafræði skóla án aðgreiningar verði hlutaðeigandi aðilar kallaðir saman við gerð umbótaáætlunar um fyrirkomulag starfsnámsbrauta. Áætlunin taki m.a. til námsframboðs, staðsetningar og fjármögnunar. Tryggja þarf að hámarksnámsstími eigi ekki við þennan hóp.

Ábyrgð: Mennta- og menningarmálaráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Framhaldsskólar, velferðarráðuneytið, Vinnumálastofnun og hagsmunasamtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2019.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Að tillögur hafi verið lagðar fram og fjármögnun liggi fyrir vegna tveggja verkefna fyrir lok tímabils.

E.3. Aukin fjölbreytni í námsframboði á háskólastigi fyrir fatlað fólk

Markmið: Að fatlað fólk eigi val um nám á háskólastigi.

Lýsing: Gerð verði áætlun um hvernig auka megi fjölbreytni náms á háskólastigi. Huga þarf að því að nám á háskólastigi sé í boði í fleiri en einum háskóla.

Ábyrgð: Háskólar.

Dæmi um samstarfsaðila: Mennta- og menningarmálaráðuneytið, velferðarráðuneytið, Vinnumálastofnun og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2018.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Fyrir liggi greinargerð um hvernig auka megi fjölbreytni í námi á háskólastigi.

E.4. Námsstyrkir fyrir fatlað fólk vegna endur- og símenntunar.

Markmið: Að auka möguleika fatlaðs fólks til að stunda nám á fullorðinsaldri.

Lýsing: Samstarfshópur vinni tillögur að fyrirkomulagi starfs- og endurmenntunarsjóðs sem gegni sama hlutverki og slíkir sjóðir hjá stéttarfélagum og lífeyrissjóðum. Hlutverk sjóðsins verði að veita styrki til fatlaðs fólks á vinnualdri sem ekki á slík réttindi annars staðar.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Samtök atvinnulífsins, stéttarfélag og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Árslok 2018.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Að tillögur liggi fyrir.

F. Sjálfstætt líf.

Undirmarkmið 6: Að tryggja að fatlað fólk njóti mannréttinda til jafns við aðra, þar með talinn réttinn til sjálfstæðs lífs.

Mælikvarði: Hlutfall fatlaðs fólks sem lifir sjálfstæðu lífi.

F.1. Heildræn þjónusta við fatlað fólk með sértækar stuðningsþarfir þar sem málstjóri tryggir öryggi og samfellu.

Markmið: Samfelld, samhæfð, örugg og sveigjanleg þjónusta með einstaklingsbundinni þjónustuáætlun.

Lýsing: Fatlað fólk með sértækar stuðningsþarfir fari í hlutlægt og víðtækt einstaklingsbundið mat á þjónustuþörf. Samræma skal verklag við framkvæmd mats milli matsaðila og þjónustuveitenda, t.d. hvað varðar stað og tíma. Á grundvelli matsins gerir félagsþjónustan einstaklingsbundna þjónustuáætlun í samráði við notanda. Áætlunin skal ná til þjónustu félags-, heilbrigðis- og menntamála, vera heildstæð, einstaklingsmiðuð, sveigjanleg og taka til allra þátta dagslegs lífs. Í samráði við notanda skal skipaður málstjóri sem samhæfir þjónustuna og er tengiliður milli þjónustukerfa. Gerð verði úttekt á einstaklingsbundnum áætlunum á tímabilinu.

Ábyrgð: Sveitarfélög.

Dæmi um samstarfsaðila: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins (hér eftir GRR ef við á), Jöfnunarsjóður, velferðarráðuneytið og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðs fólks með sértækar stuðningsþarfir með einstaklingsbundna þjónustuáætlun.

F.2. Heildræn þjónusta við fötluð börn með sértækar stuðningsþarfir og fjölskyldur þeirra með aðstoð málstjóra.

Markmið: Að fötluð börn með sértækar stuðningsþarfir og fjölskyldur þeirra fái heildstæða þjónustu.

Lýsing: Í samvinnu við barnið og fjölskyldu þess verði barni skipaður málstjóri sem samhæfir þjónustuna og er tengiliður milli þjónustukerfa. Gerð verði áætlun sem grundvallast á mati á þjónustuþörf og taki til þess hvernig samþætta skuli félagsþjónustu, heilsugæslu, skóla- og frístundaþjónustu sem og aðra sérfræðiþjónustu með hliðsjón af aldri, fötlun og þörfum barnsins og fjölskyldunnar. Gæta þarf að því að ekki verði rof í þjónustu við 18 ára aldur.

Ábyrgð: Sveitarfélög.

Dæmi um samstarfsaðila: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins, heilsugæsla, þjónustu- og þekkingarmiðstöð fyrir blinda, sjónskerta og daufblinda einstaklinga og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðra barna með sértækar stuðningsþarfir sem hefur málstjóra.

F.3. Fatlað fólk njóti sjálfstæðs lífs á orlofstímum.

Markmið: Að fatlað fólk eigi vól á orlofstilboðum til jafns við aðra.

Lýsing: Möguleikar fatlaðs fólks (barna og fullorðinna) til sumar- og annarrar orlofsdvalar verði auknir verulega í samstafi þjónustuaðila við ríki og sveitarfélög. Sett verði viðmið, sem

kveða á um hvaða kröfur aðilar sem reka slíka orlofsúrræði þurfa að uppfylla til að tryggja öryggi og vellíðan fólks. Kannaðar verði leiðir til þess að starfsfólk geti fylgt notendum og veitt þeim stuðning í orlofsferðum.

Ábyrgð: Réttindavakt velferðarráðuneytisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Samtök fatlaðs fólks, þjónustusvæði og einstök sveitarfélög.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Fjöldi orlofstilboða sem fötluðu fólki standa til boða sem uppfylla skilgreind viðmið um aðgengi og þjónustu.

F.4. Fötluðu fólki standi til boða styrkir og/eða lán til að gera breytingar á heimilum sínum.

Markmið: Að fatlað fólk búi í húsnæði sem sniðið er að þörfum þess.

Lýsing: Fötluðu fólki verði veitt lán eða styrkir til breytinga á heimili sínu. Fjölskyldur fatlaðra barna geti einnig sótt um slík lán eða styrki til að aðlaga heimili sitt þörfum fatlaðra barna.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Íbúðalánasjóður, fjármála- og efnahagsráðuneytið, Alþýðusamband Íslands, Jöfnunarsjóður og sveitarfélög.

Tímabil:

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Að styrkir eða lán standi til boða.

F.5. Húsnæðisþörfum fatlaðs fólks verði mætt með fjölbreyttum íbúðarkostum.

Markmið: Að fötluðu fólki standi til boða öruggt íbúðarhúsnæði í samræmi við þarfir sínar.

Lýsing: Mjög margt fatlað fólk bíður eftir úrlausn í húsnæðismálum. Áríðandi er að öll tækifæri verði nýtt - samhliða innleiðingu á nýrri framtíðarskipan húsnæðismála - til þess að auka framboð á öruggu og viðeigandi húsnæði til leigu, eða eftir atvikum eignar, fyrir fatlað fólk. Samhliða þarf að vinna áfram að því að fatlað fólk, sem býr við óboðlegar húsnæðisaðstæður, fái tilboð um betra húsnæði. Ennfremur ber að stuðla að því að húsnæðiskostnaður sé í samræmi við greiðslugetu fatlaðs fólks.

Sveitarfélög geri áætlanir til fjögurra ára um að vinna á biðlistum, m.a. með uppbyggingu sértækra húsnæðisúrræða þar sem þörf er á viðbótarrými vegna fötlunar, en herberjasambýli skulu afnumin. Fram fari ítarleg þarfagreining sem lögð verði til grundvallar þessum áætlunum. Eftirfylgni með gerð og framkvæmd áætlanna verði falin samhæfingarvettvangi þar sem haldið verði utan um niðurstöðu þarfagreiningar og aðra skráningu, svo sem vegna biðlista eftir húsnæði.

Ábyrgð: Sveitarfélög/þjónustusvæði

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið, fjármála- og efnahagsráðuneytið,

Íbúðalánasjóður og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðs fólks á biðlista eftir leiguhúsnæði í eigu sveitarfélagsins lækki.

F.6. Að skoða hvaða áhrif fjárveitingar til félags-, heilbrigðis- og menntamála hafa á líf fatlaðs fólks.

Markmið: Heildarmynd af samfélagslegum stuðningi við fatlað fólk sé ljós.

Lýsing: Við fjárlagagerð verði ávallt skoðað hvernig fjárveitingar koma við fatlað fólk eins og gert er í kynjaðri fjárlagagerð með jafnrétti í huga. Áhrif útgjaldabreytinga á sviði velferðar, heilbrigðis og menntunar á stöðu og líf fatlaðs fólks verði skoðuð. Sérstaklega verði

hugað að stöðu ungs fólks þegar það hefur sjálfstætt líf og áætlunum framfylgt um að útrýma herbergjasambýlum í áföngum. Skipaður verði stýrihópur með fulltrúum samstarfsaðila.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Fjármála- og efnahagsráðuneytið, innanríkisráðuneytið, samtök fatlaðs fólks og sveitarfélög.

Tími: 2017–2021.

Kostnaður: Innan ramma.

Mælanlegt markmið: Breyttu verklagi komið á.

F.7. Notendaráð starfi á öllum þjónustusvæðum.

Markmið: Að auka áhrif fatlaðs fólks á skipulag og framkvæmd þjónustu og önnur hagsmunamál í sínu sveitarfélagi.

Lýsing: Fötluðu fólki verði gert kleift að hafa aukin áhrif á skipulag og framkvæmd þjónustunnar sem og önnur hagsmunamál sín. Á hverju þjónustusvæði verði sett á laggirnar notendaráð sem í eigi sæti fulltrúar fatlaðs fólks sem hafi það verkefni að vera ráðgefandi fyrir þjónustusvæðið varðandi stefnumótun í málefnum fatlaðs fólks. Þjónustusvæðið vinni alla stefnumótun í málefnum fatlaðs fólks með ráðinu og geti auk þess tekið upp mál að eigin frumkvæði. Boðið verði upp á stuðning og ráðgjöf til að mæta sértækum þörfum fatlaðra fulltrúa sem sitja í notendaráðunum.

Ábyrgð: Velferðarráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Samband íslenskra sveitarfélaga og sveitarfélög.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður: 5 millj. kr. á ári, árin 2018–2019.

Mælanlegt markmið: Hlutfall sveitarfélaga/þjónustusvæða með starfandi notendaráð.

G. Þróun þjónustu.

Undirmarkmið 7: Að þjónusta við fatlað fólk, börn og fullorðna, stuðli að sjálfstæði og þátttöku til jafns við aðra.

Mælikvarði: Hlutfall fatlaðra barna sem eru í frístundatilboðum sem er samþætt almennum frístundatilboðum þegar skóli er starfandi og í skólafríum.

G.1. Fækkun tilvísana frá sérfræðiþjónustuskóla til Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins, Barna- og unglingsgeðdeildar Landspítala (hér eftir BUGL) og Þroska- og hegðunarstöðvar.

Markmið: Börn með grun um fötlun og fötluð börn fái í leik- og grunnskóla snemmtæka, markvissa og viðeigandi þjónustu.

Lýsing: Vakni grunur um frávík í hegðun, líðan eða þroska barns á leik- og grunnskólaaldri skal í samráði við foreldra senda beiðni til skólaþjónustu sveitarfélags sem með þverfaglegu samstarfi sérfræðinga, svo sem félagsráðgjafa, kennsluráðgjafa og sálfræðings (félagsþjónustu, skóla og heilsugæslu) sinnir viðeigandi stuðningi, inngripi og úrræði. Brugðist er við mismunandi þörfum barna áður og á meðan unnið er að frumgreiningu og í sumum tilfellum í stað þess að gera hana. Bendi frumgreining til alvarlegs frávíks sem krefst frekari greiningar skal samhliða íhlutun senda tilvísun til Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins, BUGL eða Þroska- og hegðunarstöðvar.

Ábyrgð: Skólaþjónusta sveitarfélaga.

Dæmi um samstarfsaðila: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins, Heilsugæslan, grunn- og leikskólar, BUGL, Þroska- og hegðunarstöðin og Jöfnunarsjóður sveitarfélaga.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Lækkað hlutfall erinda frá grunnskólunum til sérfræðiþjónustu skóla sem leiða til greiningarferlis.

G.2. Þjónusta við fötluð börn með sértækar þarfir í leik- og grunnskóla verði veitt í nærumhverfi þeirra.

Markmið: Styrkja vettvang og grunnþjónustu í héraði.

Lýsing: Landshlutateymi verði mynduð í því skyni að auka þekkingu og efla og samþætta þjónustu við börn í heimabyggð. Teymi geti einnig starfað innan hverfa í stærri sveitarfélögum.

Ábyrgð: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Sérfræðiþjónusta sveitarfélaganna við leik- og grunnskóla, BUGL, Reykjavíkurborg, félagsþjónusta sveitarfélaga, heilsugæslan og skólar.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Teymi komin á í öllum landshlutum 2019.

G.3 Leik- og grunnskólar á landsvísu fái í auknum mæli aðgang að miðlægrri þekkingu og ráðgjöf, m.a. með starfsemi svonefndra ráðgjafarleikskóla.

Markmið: Góð og markviss þjónustu við fötluð börn í leik- og grunnskóla.

Lýsing: Mikilvægt er með fjölbreyttum aðferðum að auka möguleika leik- og grunnskóla um land allt að veita góða og markvissa þjónustu við fötluð börn. Stuðningsnet er til staðar á grunnskólastigi með því að skólar með sérhæfingu miðli reynslu og veiti öðrum skólum ráðgjöf með gagnreyndri þekkingu. Þessi verkefni eru unnin samkvæmt samningi með aðkomu Jöfnunarsjóðs sveitarfélaga. Vísir að hliðstæðu neti er til staðar á leikskólastigi þar sem þrír leikskólar Reykjavíkurborgar hafa gegnt hlutverki svonefndra ráðgjafarleikskóla. Mikilvægt er að festa slíkt stuðningsnet í sessi þannig að leikskólar á landsvísu geti sótt reynslu og þekkingu þegar börn þurfa aðstoð vegna heyrnarskerðingar, mikillar hreyfihömlunar eða einhverfu.

Ábyrgð: Skólaþjónusta sveitarfélaga.

Dæmi um samstarfsaðila: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins, Heilsugæslan, grunn- og leikskólar, BUGL, Þroska- og hegðunarstöðin, Reykjavíkurborg og Jöfnunarsjóður sveitarfélaga.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Aukin ánægja foreldra fatlaðra barna á leikskóla með þjónustu leikskóla.

G.4. Sett verði viðmið um bið eftir greiningu hjá Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins.

Markmið: Að skilgreina hámarksbið eftir greiningu og viðmið um þjónustu meðan á bið stendur.

Lýsing: Börn sem leikur grunur á að séu fötluð geta í dag þurft að bíða í eitt til þrjú ár eftir greiningu Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins. Mikilvægt er að sett verði viðmið um hvað telst ásættanleg bið og hvaða aðgerða gripið skuli til á meðan beðið er greiningar.

Ábyrgð: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Velferðarráðuneytið, sveitarfélög, heilbrigðisþjónusta.

Tímabil: 2018.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Hlutfall barna á biðlista eftir greiningu lengur en sex mánuði.

G.5. Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins sinni þjónustu við aldurshópinn 18–24 ára.

Markmið: Bætt þjónusta við ungt fatlað fólk.

Lýsing: Samkvæmt lögum er Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins ætlað það hlutverk að sjá um greiningu á fötlun og ráðgjöf vegna barna til 18 ára aldurs. Fræðsla og miðlun upplýsinga

og þekkingar eru einnig verkefni GRR. Til að fyrirbyggja rof varðandi þjónustu er mikilvægt að þessi verkefni eigi einnig við aldurshópinn 18–24 ára.

Ábyrgð: Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins.

Dæmi um samstarfsaðila: Sérfræðiþjónusta sveitarfélaganna við leik- og grunnskóla, BUGL, félagsþjónusta sveitarfélaganna og heilsugæslan.

Tímabil: 2017–2018.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Lögum verði breytt.

G.6. Fötluð börn og ungmenni eigi kost á sértækri frístundaþjónustu.

Markmið: Að tryggja samfellda þjónustu yfir daginn og rjúfa félagslega einangrun fatlaðra barna.

Lýsing: Fötluð börn og ungmenni á grunn- og framhaldsskólaaldri eigi kost á frístundatilboðum eða liðveislu yfir daginn meðan skóli er starfandi, í skólafríum og á próftímum þegar hefðbundnir skóladagar eru skertir. Hópliðveisla verði nýtt sem þjónustuform. Frístundatilboð verði samþætt almennum frístundatilboðum fyrir börn og ungmenni á sama aldri, þegar við á.

Ábyrgð: Sveitarfélög og mennta- og menningarmálaráðuneytið.

Dæmi um samstarfsaðila: Samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: Viðvarandi.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Hlutfall fatlaðra nemenda í grunn- og framhaldsskólum sem eru í frístund eða fá liðveislu að loknum skóladegi.

G.7. Bætt þjónusta við fatlað fólk með sértækar þjónustuþarfir með aðstoð hjálpartækja og tæknitengdra lausna.

Markmið: Aukin lífsgæði fatlaðs fólks og bætt nýting fjármuna.

Lýsing: Við mat og skipulagningu þjónustu við fatlað fólk með sértækar þjónustuþarfir skal kannað hvort hjálpartæki og tæknitengdar lausnir styðji við framkvæmd þjónustunnar. Starfsfólk sveitarfélaga og heilsugæslu með þekkingu á hjálpartækjum metur þörf fyrir hjálpartæki og sækir um til Hjálpartækjamiðstöðvar SÍ og eftir atvikum Þjónustu- og þekkingarmiðstöðvar fyrir blinda, sjónskerta og daufblinda einstaklinga og Heyrnar- og talmeinafstöðvar Íslands í samvinnu við hinn fatlaða og eftir atvikum fjölskyldu hans. Ofangreindir aðilar úthluta hjálpartækjum og tæknitengdum lausnum á grundvelli umsókna. Hjálpartækjamiðstöð SÍ veitir fræðslu um reglur og umsóknarferli sem gilda um hjálpartæki svo og fræðslu og leiðbeiningar um hjálpartæki og samninga sem eru í gildi hverju sinni. Starfsfólk sveitarfélaga og heilsugæslu annast eftirfylgd til að hjálpartækin komi að sem bestum notum og endurmat eftir þörfum.

Ábyrgð: Sjúkratryggingar Íslands (SÍ).

Dæmi um samstarfsaðila: Styrktarfélag lamaðra og fatlaðra, Grensás, Reykjalundur, heilsugæsla, sveitarfélög, Þjónustu- og þekkingarmiðstöð fyrir blinda, sjónskerta og daufblinda einstaklinga, Heyrnar- og talmeinafstöð Íslands, Samskiptamiðstöð heyrnarlausra og heyrnarskertra, Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins og samtök fatlaðs fólks.

Tímabil: 2017 – 2021.

Kostnaður:

Mælanlegt markmið: Aukið samstarf þjónustuaðila og Hjálpartækjamiðstöðvar SÍ, Þjónustu- og þekkingarmiðstöðvar fyrir blinda, sjónskerta og daufblinda einstaklinga og Heyrnar- og talmeinafstöðvar Íslands.

Athugasemdir við þingsályktunartillögu þessa.

Almennar forsendur. Þingsályktunartillaga þessi var unnin í samræmi við ákvörðun félags- og húsnæðismálaráðherra. Við mótun tillögunnar var fyrirbyggjandi stefna og framkvæmdáætlun sem samþykkt var á Alþingi 11. júní 2012 lögð til grundvallar. Meginforsendur og markmið stefnu í málefnum fatlaðs fólks eru að samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks verði innleiddur í alla lagaumgjörð og framkvæmd. Samningur Sameinuðu þjóðanna kallast á við aðra lagaumgjörð eins og mannréttindaákvæði stjórnarskrárinnar og samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins sem lögfestur var hér á landi árið 2013.

Hinn 30. mars 2007 var samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks og valkvæði viðaukinn undirritaðir af hálfu Íslands, en markmið þeirra er að fatlað fólk njóti allra mannréttinda og mannfrelsis til fulls og jafns við aðra. Hinn 21. september 2016 samþykkti Alþingi samhljóða þingsályktunartillögu utanríkisráðherra um að fullgilda samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks. Þá ályktaði Alþingi jafnframt að valkvæður viðauki við samninginn skuli einnig fullgiltur fyrir árslok 2017. Unnið hefur verið að lagabreytingum í samræmi við innleiðingu samningsins og þeirri vinnu er ekki lokið.

Á gildistíma framkvæmdaáætlunar í málefnum fatlaðs fólks 2012–2014 hefur verið unnið að því að undirbúa fullgildingu samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks. Þá hefur einnig í velferðarráðuneytinu verið unnið að mismunarlöggjöf en markmið hennar er, auk þess að uppfylla kröfur 5. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks um jafnrétti og bann við mismunun og 27. gr. samningsins um aðgengi að vinnumarkaðinum, að innleiða tilskipanir Evrópusambandsins 2000/43/EB frá 29. júní 2000 um framkvæmd meginreglunnar um jafna meðferð manna án tillits til kynþáttar eða þjóðernis og tilskipunar 2000/78/EB frá 27. nóvember 2000 um almennar reglur um jafna meðferð á vinnumarkaði og í atvinnulífi. Ríkisstjórn Íslands samþykkti í janúar árið 2003 að gæta skyldi efnislegs samræmis í íslenskum rétti og þeim rétti er gilti innan Evrópusambandsins á grundvelli tilskipananna.

Lög um málefni fatlaðs fólks og lög um félagsþjónustu sveitarfélaga hafa verið til endurskoðunar að frumkvæði félags- og húsnæðismálaráðherra en þeim er ætlað að leysa núgildandi lög af hólmi. Frumvarp til nýrra laga um þjónustu við fatlað fólk með sérstakar þjónustufarfarir verður lagt fram á Alþingi á 146. löggjafarþingi veturinn 2016–2017 og sömuleiðis frumvarp til breytinga á lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga, en drög að báðum þessum frumvörpum voru birt til umsagnar á vef velferðarráðuneytisins í júlí 2016. Þá eru ýmis ákvæði laga um málefni fatlaðs fólks komin til ára sinna og þarfnast endurskoðunar í takt við samfélagsþróun. Í drögum að nýjum lögum eru lögð til ýmis nýmæli, svo sem varðandi notendaráð fyrir þá hópa sem nýta sér þjónustu sveitarfélaga. Einnig er lagt til að sett verði á fót samráðsnefnd um málefni fatlaðs fólks og að ráðherra verði gert skylt að leggja fram framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks eins og þá er hér lítur dagsins ljós í annað sinn.

Tryggja þarf að fólk með fötlun, börn jafnt sem fullorðnir, geti lifað sjálfstæðu lífi með reisn. Rutt verði burt hindrunum, huglægum og efnislegum, sem standa í vegi fyrir því að fatlað fólk geti lifað sjálfstæðu lífi byggðu á eigin ákvörðunum. Forsenda þess er að mannréttindi séu virt og bann lagt við aðgreiningu og mismunun á grundvelli fötlunar. Íslenskt samfélag byggist á virðingu fyrir fjölbreytileika og viðurkenningu á því að fötlun sé hluti af mannlegum margbreytileika. Bregðast þarf við mismunun af fullri alvöru, m.a. með því að fara að alþjóðlegum mannréttindasamningum sem Ísland hefur undirritað og gildandi löggjöf og framkvæmd í því skyni.

Stefna í málefnum fatlaðs fólks tekur mið af ákveðnum grunngildum, svo sem einu samfélagi fyrir alla, jöfnum tækifærum og lífskjörum, algildri hönnun sem gagnast öllum og því að fatlað fólk skuli vera við stjórnvölinn í eigin lífi.

Stefna í málefnum fatlaðs fólks tekur einnig mið af því að fötlun er hugtak sem þróast og breytist og að fötlun verður til í samspili einstaklinga sem eru með skerðingar sem og umhverfis og viðhorfa sem hindra fulla og virka samfélagsþátttöku til jafns við aðra.

Ekki er sérstök aðgerð um notendastýrða persónulega aðstoð (NPA) í framkvæmdaáætluninni þar sem fyrirhugað er að festa NPA í lög, sbr. bráðabirgðaákvæði IV frá árinu 2010 í lögum um málefni fatlaðs fólks.

Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands vann rannsókn fyrir velferðarráðuneytið þar sem staða fatlaðs fólks, barna og fullorðinna var kortlögð við yfirfærslu þjónustunnar frá ríki til sveitarfélaga/þjónustusvæða áramótin 2010/2011 til að fyrir lægi stöðumat við yfirfærsluna. Niðurstöður voru birtar í ágúst 2011. Staðan var aftur metin með gerð rannsóknar þremur árum síðar og í ágúst 2014 voru rannsóknarniðurstöður birtar.

Frá yfirfærslunni hefur farið fram gagnaöflun um þjónustu sveitarfélaganna/þjónustusvæðanna við fatlað fólk sem Hagstofa Íslands hefur annast að undirlagi velferðarráðuneytisins í samvinnu við Samband íslenskra sveitarfélaga. Þessar upplýsingar sýna þróun þjónustunnar eftir yfirfærslu, svo sem fjölda notenda, aldur, kyn, veitta þjónustu o.fl., skipt eftir þjónustusvæðum. Þessar upplýsingar eru birtar á vef Hagstofu Íslands.

Samræmt mat á þjónustubörf fatlaðs fólks, SIS-mat, er mikilvæg forsenda fyrir áframhaldandi þróun þjónustunnar, m.a. til að tryggja jafnræði óháð búsetu og að fötluðu fólki sé gert auðveldara fyrir að flytja milli landssvæða/sveitarfélaga án þess að þjónusta skerðist og einnig til að auðvelda stjórnvöldum og þjónustuveitendum að áætla kostnað vegna þjónustu við fatlað fólk.

Vinna verkefnisstjórnar og samráðsaðila.

Í júní 2015 var starfshópur skipaður sem falið var að vinna nýja framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks. Við mótun nýrrar framkvæmdaáætlunar var fyrirbyggjandi stefna og framkvæmdaáætlun lögð til grundvallar. Stefnan byggist á samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks sem og straumum og stefnum á hinum Norðurlöndunum og víðar. Leitast var við að byggja vinnuna á gagnreyndri þekkingu og setja fram framtíðarsýn, markmið, og skilgreindar aðgerðir þar sem ábyrgðaraðili er tilgreindur sem og samstarfsaðilar, tímaáætlun, kostnaður og mælanlegt markmið.

Í starfshópnum sátu Sigríður Jónsdóttir formaður, án tilnefningar, Berglind Magnúsdóttir, tilnefnd af Reykjavíkurborg, Bryndís Snæbjörnsdóttir, tilnefnd af Landssamtökunum Þroskahjálp, Halldór S. Guðbergsson, tilnefnur af Öryrkjabandalagi Íslands, og Tryggvi Þórhallsson, tilefndur af Sambandi íslenskra sveitarfélaga. Rósa Guðrún Bergþórsdóttir, sérfræðingur í velferðarráðuneytinu, var starfsmaður hópsins. Starfshópurinn kom fyrst saman 15. september 2015 en alls voru fundir starfshópsins 29, þar af nokkrir starfsdagar.

Leitað var eftir víðtæku samráði við samtök fatlaðs fólks, þjónustuaðila, stofnanir og sérfræðinga á sviðinu. Í desember 2015 var haldinn samráðsfundur með þátttökufulltrúa frá Átaki – Félagi fólks með þroskahömlun, Blindrafélaginu, Félagi heyrnarlausra, Fjölmennt, Foreldrafélagi Klettaskóla, Geðhjálp, Klúbbnum Geysi, Hlutverkasetri, Hlutverki – samtökum um vinnu og verkþjálfun, Hugarafli, Landssamtökunum Þroskahjálp, Sjálfsbjörgu, Sjónarhóli, Einhverfusamtökunum og Öryrkjabandalagi Íslands, auk fulltrúa í starfshópi og félags- og húsnaðismálaráðherra. Í kjölfar fundarins var boðið að skila inn hugmyndum og tillögum um þá þætti sem vega þyngst og mikilvægast væri að leggja áherslu á varðandi stefnu í málefnum fatlaðs fólks og framkvæmdaáætlun, samkvæmt mati hvers og eins.

Unnið var úr innsendum hugmyndum og einnig var öðrum hagsmunaaðilum og sérfræðingum boðið á fund starfshópsins til skrafs og ráðgerða. Gestir á fundum voru Guðrún Sigurðardóttir, frá Borgarholtsskóla, Anna Gunnhildur Ólafsdóttir, frá Geðhjálp, María Einisdóttir, frá geðsviði Landspítala, Sólveig Sigurðardóttir og Guðný Stefánsdóttir frá Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins (GRR), Kolbeinn Stefánsson, frá Hagstofu Íslands, Ragnheiður Bóasdóttir, frá mennta- og menningarmálaráðuneytinu, Rannveig Traustadóttir, Alma Ýr Ingólfssdóttir og Eva Þórdís Ebenezersdóttir, frá Rannsóknarsetri í fötlunarfræðum, Rannveig Einarsdóttir, frá Samtökum félagsmálastjóra, Halldór Kristján Júlíusson og Katrín Þórdís Jacobsen, frá sérfræðipjónustu leik- og grunnskóla Reykjavíkurborgar, Guðrún Björk Reykdal, Guðrún Sigurjónsdóttir og Rún Knútsdóttir, frá velferðarráðuneytinu, Hrafnhildur Tómasdóttir og Ragnheiður Hergeirsdóttir, frá Vinnumálastofnun, þjónustusvæði Suðurlands, Gyða Haraldsdóttir, frá Þroska- og hegðunarstöðinni, Karólína Gunnarsdóttir og Soffía Lárusdóttir, frá þjónustusvæðinu Eyjafirði og Kristín Björnsdóttir, frá Rannsóknarstofu Háskóla Íslands í þroskaþjálfun.

Að auki var leitað til fjölmargra fagaðila, hagsmunaaðila og sérfræðinga sem ekki er getið hér og fengnar umsagnir og ábendingar. Öllum þessum aðilum eru færðar þakkir fyrir ábendingar og verðmætt framlag. Komið var á fót vefsvæði um vinnuna þar sem gefinn var kostur á að senda inn ábendingar og tillögur.

Um framkvæmdaáætlun.

Í tillögunni er sett fram framkvæmdaáætlun sem byggist á þeim áhersluatriðum sem fram koma í stefnu í málefnum fatlaðs fólks og nær hún til tímabilsins 2017–2021. Áætluninni er skipt upp í sjö málavíð. Innan hvers málavíðs eru tilgreindar fjórar til sjö aðgerðir, alls 38 talsins. Leitast var við að setja fram raunhæfa áætlun sem komist í framkvæmd. Í hverri aðgerð eru sett fram markmið og er framkvæmdaáætlunin tímasett, sett fram mælanleg markmið þegar því er við komið og kostnaðargreind þegar aðgerðin er þess eðlis, en endanleg kostnaðargreining fer fram þegar forgangsroðun hefur átt sér stað að loknu umsagnarferli. Auk þess eru ábyrgðaraðilar og hugsanlegir samstarfsaðilar eru tilgreindir. Leitast er við að láta árangursmat og markmið kallast á en þar sem því verður ekki við komið vísa mælingar á árangri til aðgerðarinnar. Þar sem sú er raunin þarf að þróa árangursmælikvarða samhliða útfærslu aðgerðarinnar.

Á tímabilinu sem framkvæmdaáætlunin nær til er gert ráð fyrir að gera tvær kannanir, í samstarfi við samtök fatlaðs fólks, samtök sveitarfélaga, ráðuneyti og stofnanir eftir því sem við á, við upphaf og lok tímabilsins, til að mæla viðhorf fatlaðs fólks til mikilvægra aðgerða í áætluninni, svo sem aðgengis, atvinnuþátttöku og virkni, heilbrigðis, ímyndar, menntunar, mannréttinda og samfélagslegrar þátttöku. Einnig verði með sama hætti tvisvar á tímabilinu settar spurningar í spurningavagn um viðhorf til og þekkingu almennings á málefnum fatlaðs fólks. Áfram verður haldið þeirri upplýsingaöflun sem Hagstofa Íslands hefur annast á grundvelli skráningar sveitarfélaganna um fjölda fatlaðs fólks sem fær þjónustu, skipt eftir aldri, kyni, búsetu, tegund þjónustu o.fl., en á grunni þeirrar upplýsingaöflunar eru í þróun lykiltölur og viðmið um þjónustuna og fleiri þætti í málaflokknum.

Lögð er megináhersla á eitt samfélag fyrir alla, án aðgreiningar, algilda hönnun, fjölbreytileika og einstaklingsmiðaða þjónustu svo að konur og karlar, stúlkur og drengir, sem búa við fötlun og skerðingar, geti lifað sjálfstæðu lífi með reisn og verið virkir þátttakendur í samfélaginu og notið sömu lífsgæða og aðrir.

Aðgengi

Fyrsta málavíðið nær yfir aðgerðir sem miða að því að fatlað fólk hafi aðgengi að samfélaginu til jafns við aðra. Skal það gert með því að bæta aðgengi fatlaðs fólks að manngerðu umhverfi með því að kröfur um algilda hönnun verði uppfylltar og að fatlað fólk

hafi aðgengi að upplýsingum um réttindi og þjónustu sem gagnast, sem og að komast á milli staða. Allt eru þetta mikilvægir þættir til að gera fötluðu fólki kleift að vera virkir þátttakendur í samfélaginu.

Upplýsingar er varða almenning skulu vera á því formi að allir geti skilið og tileinkað sér þær og er þá átt við táknmál, textun, punktaletur og auðskilið mál. Til að svo megi verða þarf að nýta alla nýjustu tækni og táknmál hvar sem því verður við komið.

Gott aðgengi er eitt af lykilhugtökum þegar rætt er um mannréttindi og jafna stöðu allra í samfélaginu, sama hvort átt er við mannvirki, aðgang að upplýsingum eða möguleika til tjáskipta. Heimili, skólar, vinnustaðir, tómstunda- og íþróttamiðstöðvar, verslanir, opinberar byggingar og annað húsnæði sem almenningur hefur aðgang að, skulu vera aðgengileg öllum út frá algildri hönnun samkvæmt lögum um mannvirki, nr. 160/2010. Það sama gildi um opin svæði fyrir almenning, svo sem skipulögð útivistarsvæði, almenningsgarða og mannvirki á svæðum sem ætluð eru til útivistar. Algildar lausnir gagnast öllum og miða að því að samfélagið sé skipulagt með þeim hætti að allir einstaklingar hafi sömu tækifæri. Til viðbótar þarf einstaklingsmiðaðar sértækar lausnir. Þannig kemur fjölbreytilegur stuðningur við einstaklinga sem viðbót við algildar lausnir og skapar möguleika á þátttöku og jafnræði.

A.1. Algild hönnun verði leiðarljós við alla skipulagningu manngerðs umhverfis.

Kynna þarf samfélagslegt gildi algildrar hönnunar hjá ríki, sveitarfélögum og meðal almennings. Kynningar á algildri hönnun hafa fram til þessa verið á ábyrgð skipulagsyfirvalda með áherslu á tækni og skipulagsmál og hafa þá byggst á byggingarreglugerð, nr. 112/2014, með áorðnum breytingum. Mikilvægt er að einnig sé horft til félagslega þáttarins og aðgengishugtakið skilgreint víðar en gert hefur verið og teknar inn ýmsar þarfir fólks með fötlun sem ekki eru sjáanlegar, t.d. þarfir fólks sem á við skynúrvinnsluvanda að etja og heyrnarleysi. Opin rými, slæm lýsing og hljóðmengun getur gert einstaklingi ókleift að stunda nám, vinnu, tómstundir eða menningarlíf. Með litlum eða engum tilkostnaði væri hægt að breyta þessu. Hér þarf viðhorfsbreytingu í samfélaginu.

Því þurfa velferðar- og skipulagsyfirvöld að taka höndum saman við gerð fræðslu- og kynningarefnis um algilda hönnun. Meðal annars þarf að leggja áherslu á mikilvægi félagslegrar blöndunar og fjölbreyttrar íbúasamsetningar, sbr. 3. mgr. 19. gr. nýrra laga um almennar íbúðir, nr. 52/2016, og að fólki sé gert kleift að lifa sjálfstæðu lífi á eigin heimili, sbr. lög um málefni fatlaðs fólks og stefnu í málefnum aldraðra til næstu ára <https://www.velferdarraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/3862>.

Vert er að vekja athygli á því að nýsköpunarsjóðsstyrkur hefur verið veittur til þróunar á nýju smáforriti sem sýnir aðgengi að ferðamannastöðum. Einnig hefur velferðarráðuneytið styrkt vestnorrænt verkefni á vegum „*NORA, norræna atlantssamstarfsins*“ sem miðar að því að bæta aðgengi fatlaðs fólks að ferðamannastöðum.

A.2. Kröfur um algilda hönnun verði uppfylltar og grundvöllur skapaður fyrir frekari ákvörðunartöku um aðgengiskröfur að íbúðum í fjölbýli.

Auka þarf eftirlit með ákvæðum byggingarreglugerðar um algilda hönnun. Til að auðvelda þá framkvæmd gætu sveitarfélög tekið sig saman um eftirlitið. Æskilegt væri að hönnun aðgengis yrði einn þeirra þátta sem teknir eru út með sama hætti og burðarvirkjahönnun og hönnun brunavarna svo dæmi séu nefnd. Við hönnun og skipulagningu húsnæðis verði aðgengi ein breyta sem gera þarf ráð fyrir með sama hætti og gert er ráð fyrir brunavörnum og burðarþoli.

Hafin verði skráning þess hvort og þá að hve miklu leyti húsnæði uppfylli ákvæði reglugerðar um algilda hönnun. Mikilvægt er að byggingarreglugerð verði breytt þannig að hún nái einnig til eldri húsa sem eru endurbætt til breyttrar notkunar, svo sem frá íbúðarhúsnæði til veitingastaðar. Ekki þarf að uppfylla ítrustu kröfur við breytingar á eldra

húsnæði eins og gert er við nýbyggingar, en krefjast þarf aðgengis fatlaðra einstaklinga þannig að þeir geti nýtt aðstöðuna.

Mikilvægt er að hafa yfirsýn yfir hvernig aðgengismálum er háttað í fjölbýlishúsum. Það veitir upplýsingar um stöðuna og skapar forsendur til að gera áætlun um úrbætur. Það getur skipt sköpum m.t.t. nýtingar húsnæðis með viðeigandi breytingum til hagsbóta fyrir alla.

A.3. Áætlanir um úrbætur á aðgengi og aðgengisfulltrúar.

Lagt er til að aðgengisfulltrúi starfi innan sveitarfélaga og stofnana. Hlutverk hans yrði m.a. að sjá til þess að gerðar séu tímasettar áætlanir um úrbætur á aðgengi á grundvelli úttekta og að útbúa verklag til að fylgja eftir þessum áætlunum. Taka þarf mið af því að þarfir einstaklinga fyrir bætt aðgengi eru mjög mismunandi og ýmsu er hægt að breyta og ýmislegt að bæta með litlum tilkostnaði; annað krefst meira fjármagns. Því er mikilvægt að vandað sé til forgangsriðunar. Aðgengisfulltrúar þurfa að hafa aðgang að fræðsluefni um málefni tengd aðgengi. Réttindavakt velferðarráðuneytisins ber ábyrgð á að fræðsluefni um það málavæði sé birt á netinu.

Úttektir skulu unnar samkvæmt áætlun þar um. Á grundvelli úttekta mætti útbúa aðgengiskort sem t.d. sýna upphitaðar gangstéttir og hindranir eins og tröppur. Einnig mætti efna til samkeppni þar sem gefinn er kostur á að senda inn tillögur að úrbótum í aðgengismálum.

A.4. Aðgengilegar upplýsingar um réttindi, þjónustu og annað efni.

Þjónustuaðilar og stofnanir bera ábyrgð á því að upplýsingar um réttindi og þjónustu séu aðgengilegar fótluðu fólki á auðskildu máli og byggist á aðferðafræði algildrar hönnunar svo að fatlað fólk njóti góðs af forvörnum og geti nýtt sér þjónustu. Þetta á við alla aðila sem bera ábyrgð á og/eða veita upplýsingar um réttindi og þjónustu. Ráðuneyti, þjónustustofnanir og sveitarfélög þurfa ekki síst að taka mið af þessu.

Miðlun upplýsinga hefur mikið forvarnargildi. Hugsa þarf fræðsluna út frá forvirkri stefnu þar sem öll þjónusta er auglýst og kynnt. Hérlandis er það of algengt og hefur verið í gegnum árin að fólk þarf sjálf að leita sér upplýsinga um þjónustu og þar með er undir hælinn lagt hver fær upplýsingar og hvaða upplýsingar. Sem dæmi frá Danmörku má t.d. nefna að þegar heyrnarlaust barn fæðist, fá foreldrar heimsókn þjónustuaðila sem veita hagnýtar upplýsingar og fræðslu tengt því að eiga heyrnarlaust barn. Lausnir eru kynntar og boðnar og svo settar upp hjá fólki á þeim tíma sem þörf krefur. Hér er um snemmtæka íhlutun að ræða sem hefur mikið forvarnargildi og er mikið hagkvæmari kostnaðarlega þegar til lengri tíma er litið, svo ekki sé talað um lífsgæði barna og fjölskyldna.

Nauðsynlegt er að efla þekkingu á gerð efnis á auðskildu máli og framsetningu sem tekur mið af algildri hönnun. Ekki er hægt að setja þetta verkefni á eina hendi. Það væri til mikilla bóta að til staðar væri samhæfingaraðili sem væri ráðgefandi á þessu sviði. Þekkingarmiðstöð Sjálfsbjargar – Sjálfsbjörg Isf. var sett á laggirnar í samstarfi við velferðarráðuneytið árið 2012. Þar er safnað og miðlað hagnýtum upplýsingum sem gagnast fótluðu fólki um allt land. Þar er því reynt að tryggja aðgang fatlaðra að upplýsingum í samræmi við lið A.5 í framkvæmdaáætluninni og 9. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks þar sem fjallað er um aðgengi að upplýsingum. Miklar upplýsingar er þar að finna og starfsemin hefur eflst. Styrkja mætti þessa þekkingu innan Þekkingarmiðstöðvar Sjálfsbjargar, rannsóknarstofnana og Samskiptamiðstöðvar heyrnarlausra svo dæmi séu tekin.

Huga þarf að því hvort það væri vænlegur kostur að setja upp þýðingarmiðstöð fyrir auðlesinn texta til að auðvela aðgengi að upplýsingum fyrir fólk sem hefur gagn af auðlesnum texta.

Bent skal á að auðlesinn texti gagnast öllum, eins og er raunin með nýsköpun á mörgum sviðum, svo sem tækninýjungar á sviði samskipta og samgangna.

A.5. Auknir möguleikar fatlaðs fólks til að nýta almenningssamgöngur.

Ferðapjónusta þarf að vera sveigjanleg og sniðin að þörfum fólks eigi hún að uppfylla það markmið að gera fötluðu fólki kleift í raun að njóta daglegs lífs til jafns við aðra og vera virkir þátttakandi í samfélaginu.

Mikilvægt er að gera almenningssamgöngur þannig úr garði að fötluðu fólki sé gert kleift að nýta sér þjónustu þeirra. Þjónustan þarf að byggja á almennum lausnum þegar það getur átt við og einstaklingsmiðuðum lausnum þegar almennar lausnir duga ekki. Hvetja þarf til notkunar almennra samgönguleiða alltaf þegar það getur hentað. Það eykur bæði sýnileika fatlaðs fólks og virkni og stuðlar að því að minnka fordóma.

Atvinna

Aukin atvinnuþáttaka fatlaðs fólks er samfélagslega mikilvæg fyrir alla. Hún eykur skilning á fötlun og margbreytileika samfélagsins. Sá skilningur er öllum mikilvægur, það minnkar fordóma og eykur umburðarlyndi, sem er nauðsyn í margbreytilegu fjölmenningsarsamfélagi nútímans. Þátttaka á vinnumarkaði er einn þeirra þátta sem stuðlar að virkni og þátttöku einstaklings í samfélaginu, styður við sjálfstæði og sjálfræði hans og vinnur gegn fátækt. Atvinnuþátttaka er veigamikill þáttur í því að draga úr félagslegri einangrun, stuðla að virkni og jafnvel bata fólks. Almenn atvinnuþátttaka fatlaðs fólks dregur úr fordómum gagnvart þessum hópi í samfélaginu. Byggja þarf brýr milli skóla, félagsþjónustu og heilbrigðisþjónustu og atvinnulífsins. Mikilvægt er að vera með ráðgjöf og fræðslu til atvinnurekenda og á vinnustöðum almennt. Það verður best gert með því að kynna fötlun betur á vinnustöðum, því þar þurfa að fara saman aðstæður í umhverfi og viðmóti og vilji til aðlögunar. Styðja þarf vinnustaði í því verkefni að ráða fatlað fólk til starfa og veita viðurkenningar til þeirra sem standa sig vel og gera þau að fyrirmynd fyrir aðra. Auka þarf þekkingu á þessu sviði með rannsóknarvinnu. Gera þarf vinnustaði aðgengilega, í því skyni að styðja við fatlað fólk á almennum vinnumarkaði, m.a. með hjálpartækjum og tæknibúnaði til að stunda vinnu.

B.1 Ráðgjöf og fræðsla til atvinnurekenda um starfsfólk með fötlun.

Mikilvægt er að fá skýrari mynd af þeim hindrunum sem fatlað fólk mætir á vinnustöðum. Því er mikilvægt að fá rannsóknarniðurstöður til að byggja á áframhaldandi starf. Leita þarf samstarfs við fyrirtæki og fulltrúa atvinnulífsins sem miða að því að fjölga atvinnutækifærum fatlaðs fólks. Til að vel takist til þarf samstarf og góðan undirbúning vinnuveitanda, ráðgjafa VMST og þjónustunotenda. Áhersla verði lögð á fræðslu og kynningu á helstu tækifærum og áskorunum sem felast í því að ráða fatlað fólk til vinnu fyrirtækjunum. Stjórnendur fái fræðslu og stuðning til að stuðla að betri árangri. Fyrirtækjum sem taka þátt í verkefninu verður boðin aðstoð við vandaða greiningu á starfamöguleikum innan fyrirtækjanna og viðeigandi stuðningur veittur við að undirbúa fyrirtækin fyrir móttöku fatlaðs einstaklings. Einnig verði fyrirtækjum gert kleyft að sækja sér ráðgjöf og leiðbeiningar þegar vandi kemur upp vegna starfsfólks með fötlun eða í samskiptum á vinnustaðnum. Unnið verði að því að fyrirtæki, stofnanir og samtök verði í samstarfi við að skapa jafningjaráðgjöf. Það mætti t.d. gera með þeim hætti að ráðgjafarhópar á jafningjagrunni myndu leiðbeina fyrirtækjum og vinnuveitendum en í slíkum hópum gætu t.d. átt sæti fulltrúar vinnuveitenda, fagfólks og fatlaðs fólks.

B.2 Byggð verði brú milli náms og starfs fyrir fötluð ungmenni sem ljúka námi á starfsbrautum eða diplómanámi.

Eftir að námi í fatlaðs ungs fólks í framhaldsskóla og háskóla lýkur er oft ekkert sem tekur við. Auka þarf möguleika ungs fatlaðs fólks til atvinnuþátttöku að loknu námi, m.a. með því að auka samfellu milli starfsbrauta framhaldsskóla, diplómanáms og atvinnulífs og bæta upplýsingagjöf til nemenda og aðstandenda varðandi náms- og atvinnumöguleika að loknu

námi. Á síðasta ári framhaldsskóla heldur málstjóri sem samhæfir þjónustuna sbr. reglur um einstaklingsbundna þjónustuáætlun fund með nemanda og námsráðgjafa skólans til að skipuleggja næstu skref eftir skólalok. Vinnuáætlun heldur kynningarfund með fötluðum nemendum þar sem úrræði og verklag er kynnt. Byggja þarf brýr milli aðila, gera samning við fyrirtæki og stofnanir um „ráðningu með stuðningi“ þar sem starfsfólk á vinnustaðnum hlýtur þjálfun til að veita fötluðum einstaklingum stuðning inn í starfið. Vinnuáætlun og vinnustaðurinn gera samning við starfsmann á vinnustaðnum sem hefur getu, færni og áhuga á að taka að sér hlutverk starfsþjálfara, sem þarf að hafa áhuga og vilja til styðja aðra manneskju. Vinnuáætlun ber ábyrgð á nauðsynlegri upplýsingagjöf og þjálfun starfsþjálfans. Gerður verður samstarfssamningur um eftirfylgni. Regluleg og góð samskipti, stuðningur og eftirfylgni ráðgjafa VMST við starfsþjálfann og atvinnurekandann er ætlað að stuðla að markvissari árangri, ásamt því að þjónustunotandinn hefur sinn tengilið á vinnustaðnum.

B.3. Aukin einstaklingsmiðuð þjónusta við fatlað fólk á vinnumarkaði með eflingu verkefnisins „Atvinna með stuðningi“ (AMS) og aukin tenging hæfingarstöðva við atvinnulífið.

Mikilvægt er að auka tækifæri til starfsþjálfunar fyrir fatlað fólk til þess að það geti tekið upplýsta ákvörðum um hvert það vilji stefna á vinnumarkaði. Ungu fötluðu fólki sem þarfnast verulegs stuðnings á almennum vinnumarkaði og/eða lengri verkþjálfunar á vinnustað hefur fjölgað undanfarin ár. Mörg eru án þjónustu eða á biðlista eftir þjónustu. Önnur eru á vinnustöðum fatlaðs fólks, en eru tilbúin til að stíga skref út á almennan vinnumarkað. Mikilvægt er að fatlað fólk hafi valmöguleika og geti breytt til, en skortur er á sveigjanleika og fjölbreytni í tilboðum fyrir ungmenni og fullorðið fatlað fólk. Vinna þarf að því í samstarfið við „Atvinnu með stuðningi“ að starfsmönnum sem njóta þjónustu á vinnustöðum fyrir fatlað fólk gefist tækifæri til þjálfunar á almennum vinnumarkaði með einstaklingsmiðuðum stuðningi frá vinnustaðnum. Atvinna með stuðningi hefur skilað mjög góðum árangri en styrkja þarf úrræðið á landsvísi. Mjög mikilvægt er að halda þessu starfi áfram, auka fræðslu um það með því að gefa út fræðslufni og auk þess að styrkja eftirfylgni með úrræðinu. Mikilvægt er að bjóða fötluðu fólki starfshlutfall við hæfi og þarf í því samhengi að horfta til nýrra laga um almannatryggingar. Gera þarf fötluðu fólki kleyft að vera með vinnuframlag hluta úr degi með þeim hætti að það bæti lífsgæði og auki tekjur fólks í raun. Fyrirtæki og vinnustaðir bæði opinberi geirinn og einkageirinn þurfa að auka sveigjanleika svo að sem flestir geti nýtt starfshæfni sína, hvort sem er hluta úr degi eða tímabundið.

B.4. Aðgangur fatlaðs fólks að hjálpartækjum og tæknibúnaði til að stunda vinnu.

Fatlaðir einstaklingar á vinnumarkaði þurfa oft einhver hjálpartæki sem eru of sértæk til að hægt sé að ætla vinnuveitanda að standa straum af kostnaði við þau. Þá kemur til kasta Hjálpartækjamiðstöðvar og Sjúkratrygginga Íslands. Hér er átt við þau hjálpartæki sem ekki getur talist eðlilegt að fatlaður einstaklingur flytji með sér milli heimilis og vinnustaðar. Mikilvægt er að setja viðmið um úthlutun slíkra hjálpartækja og ákvarða farveg til að gera það kleyft, en það krefst reglugerðarbreytingar, eða hugsanlega lagastöðvar.

Heilsa

Mikilvægt er að efla almennt heilbrigði fatlaðs fólks og gera því kleift að taka þátt í þeirri lífsstílsbreytingu sem hefur orðið með áherslu á aukna hreyfingu og mikilvægi holls mataræðis. Fatlað fólk er vissulega þátttakendur í íþróttum og hreyfingu eins og frábær árangur Íslendinga á íþróttamótum fatlaðra bæði héraendis og erlendis sýna og nægir þar að nefna Ólympíuleika fatlaðra.

Fatlað fólk, börn og fullorðnir, á rétt á bestu fánlegri heilbrigðisþjónustu, fyrirbyggjandi, almennri eða sérhæfðri, allt eftir því sem við á. Tryggja þarf að fatlað fólk hafi sama aðgengi

og aðrir íbúar að heilbrigðisþjónustu og auka þarf þekkingu á málefnum fatlaðs fólks innan heilbrigðisþjónustunnar. Efla þarf heilsugæsluna svo hún verði betur í stakk búin að taka á móti fötluðu fólki, sem og geðheilbrigðisþjónustuna. Heilbrigðisþjónusta þarf að vera í stakk búin til að þjóna einstaklingum með sérhæfðar heilsuþarfir vegna fötlunar, óháð kynferði og tegund fötlunar.

C.1. Aukin hvatning til hreyfingar og holls mataræðis með forvörnum og fræðslu.

Efla þarf fræðslu til fatlaðs fólks sjálfs um heilsufar, mikilvægi forvarna og heilsusamlegs lífsstíls. Stuðla þarf að forvörnum og menningu sem ýtir undir heilbrigðan lífsstíl, m.a. með því að gera lýðheilsuupplýsingar aðgengilegar fötluðu fólki á auðskildu máli. Í þjóðfélaginu er mikil áhersla á mikilvægi hreyfingar og holls mataræðis til að efla og viðhalda góðri heilsu. Þetta eru mikilvæg markmið í lýðheilsustefnu og huga verður að því að leggja sérstaka áherslu á hvatningu til fatlaðs fólks. Til þess þarf sérstakt kynningarefni sem komið er á framfæri sem víðast með fjölbreyttum aðferðum, m.a. á myndrænu formi og hugsa út fyrir rammann um hvernig upplýsingum skuli komið á framfæri. Mikilvægt er að heilsugæslan gegni lykilhlutverki við miðlun upplýsinga og að allt aðgengilegt fræðsluefni sé að finna þar. Sérfræðingar verði fengnir til að útbúa fræðsluefni, eins og þegar eru fordæmi um í málum tengdum ofbeldi gegn fötluðu fólki. Einnig þarf að leggja áherslu á jafningjafræðslu og að hafa samstarf við íþróttafélög og líkamsræktarstöðvar. Þá mætti huga betur að hópi fatlaðs fólks við skipulagningu ýmiss konar lýðheilsuátaka. Til þess að fatlað fólk geti nýtt sér ýmsa heilsutengda þjónustu og úrræði þarf að tryggja aðgengi þess að samfélaginu, svo sem að upplýsingum, fjölmiðlum og fræðslu. Mikilvægt er að minna á það sem vel hefur verið gert og horfa til jákvæðra fyrirmynda, svo sem Ólympíuleika fatlaðs fólks.

C.2. Heilsugæslan innleiði áætlun sem unnin var á grundvelli aðgerðar í framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks 2012–2014 um að efla heilsugæslu til að mæta þörfum fatlaðs fólks.

Efla þarf heilsugæsluna sem frumheilbrigðisþjónustu til að mæta þörfum fólks með fötlun. Til að svo megi verða þarf að auka teymisvinnu innan heilsugæslunnar og styrkja reglubundið samráð og samvinna milli heilsugæslu og félagsþjónustu og annarra aðila eftir þörfum. Málstjóri er mikilvægur tengiliður milli kerfa og hefur m.a. það hlutverk að sjá til þess að einstaklingurinn sækir sér heilbrigðisþjónustu og hafi heimilislækni. Mikilvægt er að innan heilsugæslunnar starfi fagfólk með fjölbreytta menntun til að mæta þörfum fólks með fötlun og langvinna sjúkdóma. Í framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks 2012–2014 voru aðgerðir sem lutu sérstaklega að heilsufari fatlaðs fólks. Ein þeirra fólst í því að einstaklingum með sértækar heilbrigðisþarfir tengdar fötlun skyldi boðin regluleg heilbrigðis skoðun og að hafa sinn eigin heimilislækni. Hér er ítrekað að mjög mikilvægt er að allt fatlað fólk hafi sinn heimilislækni og njóti samfellu í þjónustu. Þetta starf hefur farið af stað á einstaka heilsugæslustöðvum en er ekki almennt. Hér er lagt til að gert verði átak til að þetta verði að veruleika og þarf verkefnið að vera á sameiginlegri ábyrgð heilbrigðis- og félagsþjónustu. Nú er verið að innleiða nýja stefnu í heilsugæslumálum þar sem forsenda er m.a. að allir hafi sinn eigin heimilislækni og fellur þessi aðgerð vel að því. Markhópurinn er fatlaðir einstaklingar, með sértækar heilbrigðisþarfir tengdar fötlun, sem eiga ekki auðvelt með að tala máli sínu sjálfir af ýmsum ástæðum og heilbrigðiskerfið hefur ekki sérþekkingu til að koma til móts við.

C.3. Geðheilsuteymi verði til staðar í öllum landshlutum og fjölgi á höfuðborgarsvæðinu.

Mikilvægt er að þverfaglegum geðheilsuteyimum, í samstarfi félags- og heilbrigðisþjónustu sem komi að greiningu og meðferð geðfatlaðra, verði komið á í öllum landshlutum og fjölgað á höfuðborgarsvæðinu. Þetta er sérstaklega mikilvægt þar sem víða um land hefur fólk með geðfötlun ekki aðgengi að geðheilbrigðisþjónustu, t.d. er ekki starfandi geðlæknir hjá Heilbrigðisstofnuninni á Suðurlandi. Því er mikilvægt að efla þjónustu í nærumhverfi

geðfatlaðs fólks með þverfaglegri þjónustu margra aðila, svo sem heimaþjónustu, heimahjúkrun/heilsugæslu. Setja þarf á laggirnar skjólshús sem starfi í náinni samvinnu við geðheilsuteymi og geðdeild Landspítala. Skjólshús mun auðvelda starf geðheilsuteymanna og notenda. Í skjólshúsi á hugmyndafræði valdeflingar vel við þar sem mikilvægt er að horfa til getu og styrkleika einstaklingsins við útskrift. Með því er lagt lóð á vogarskál þess að fatlað fólk festist ekki í hlutverki þiggjanda eða sjúklings og verði virkara sem bætir lífsgæðin.

C.4. Geðsvið LSH geti veitt sérhæfða geðlæknisþjónustu til fatlaðra einstaklinga með flókna og samsetta greiningu.

Mikilvægt er að fatlað fólk hafi aðgengi að og geti fengið geðheilbrigðisþjónustu. Á það einkum við einstaklinga með þroskahömlun og geðræna erfiðleika, einhverfa einstaklinga með þroskahömlun og einstaklinga með framheilaskaða.

Þróa þarf meðferðartilboð við geðröskunum hjá fólki með þroskahömlun og/eða einhverfu. Hætta er á að sérhæfingu muni skorta á þessu sviði verði ekki hugað að því, en geðlæknar og fleiri sérfræðihópar þurfa að vera til staðar sem hafa reynslu af að vinna með fólki með þroskahömlun og einhverfu. Nýliðun á þessu sviði skortir. Skoða þarf hvernig hvatningu skuli háttad til að fagfólk sérhæfi sig á þessu sviði.

Einnig þarf að útbúa minni legudeildareiningar og göngudeildir sem henta fötluðu fólki með sértækar þarfir sem þarf stuðning svo sem aðstoðarmann, túlk eða aðstandanda. Festa þarf í sessi fjölgreinaóttöku sem starfrækt er á Landspítalanum fyrir fjölfatlað og/eða langveikt fólk. Setja þarf á laggirnar skjólshús sem starfi í náinni samvinnu við geðheilsuteymi og geðdeild Landspítala. Með rekstri skjólshúss má útskrifa sjúklinga fyrr en ella af geðsviði spítalans, en vera í skjólshúsi skal ávallt vera tímabundin. Með því væri stuðlað að því að fleiri gætu notið þjónustu geðsviðs. Með stofnun skjólshúss gefst fólki með geðræna erfiðleika tækifæri til að jafna sig af andlegum veikindum sínum eftir útskrift af sjúkrahúsi. Með því er stuðlað að auknum lífsgæðum, faglegri þjónustu og árangri af undangenginni meðferð. Með sama hætti er rétt að hafa í huga að kostnaður við rekstur og þjónustu skjólshúss er að öllum líkindum minni en kostnaður við sjúkrahúslega. Mikilvægt er að notendur taki þátt í að veita þjónustu innan skjólshússins.

C.5. Að komið verði á sérhæfðu meðferðarúrræði fyrir fatlað fólk með fíknivanda.

Huga þarf markvisst að forvörnum gegn misnotkun áfengis og notkun ólöglegra vímuefna meðal fatlaðs fólks, einkum ungs fólks með einhverfurófraskanir og geðraskanir. Þetta verði m.a. gert með því að stuðla að virkni og þátttöku í náms- eða starfsumhverfi og með því að efla sjálfsmynd fatlaðs fólks og aðgengi að skipulögðu tómstundastarfi. Enn fremur þarf að þróa forvarnar- og meðferðartilboð við fíknivanda fyrir fólk með geðfötlun og/eða þroskahömlun og bæta aðgengi fyrir skyn- og hreyfihamlaða að meðferðarstofnunum. Einnig þarf að tryggja hjólastólaaðgengi að meðferðarstofnunum. Meðferðaraðilar fá fræðslu til að geta mætt þörfum þessa hóps.

Ímynd og fræðsla

Mikilvægt er að stuðla að jákvæðum viðhorfum til málefna fatlaðs fólks. Auka þarf þekkingu og skilning almennings á málefnum tengdum fötlun og stöðu fatlaðs fólks í samfélaginu. Sérstaklega er mikilvægt að stjórnámamenn og þeir sem fara með fjárveitingavald, sem og þeir sem veita félags- og heilbrigðisþjónustu og þeir sem eru að mennta sig til að veita þá þjónustu, fá góða fræðslu og hafi haldbæra þekkingu á sviði fötlunar.

Margvíslegar hindranir í umhverfi og samfélaginu standa í vegi fyrir því að fatlað fólk öðlist jafna stöðu á við aðra og margt fatlað fólk upplifir fordóma og þekkingarleysi vegna fötlunar sinnar. Það getur auk þess glímt við fleiri en eina tegund mismununar, svo sem vegna

aldurs, kynferðis, uppruna eða kynhneigðar. Mikilvægt er að í kynningu og ímyndarvinnu sé lögð áhersla á samfélag án aðgreiningar og að aldild hönnun sé kynnt fyrir öllum. Auka þarf vitund í samfélaginu almennt og meðal fatlaðs fólks um réttindi fatlaðs fólks og aðra þætti eins og notendasamráð, valdeflingu og samfélagsþátttöku þessa hóps. Mikilvægt er að fatlað fólk og samtök þess taki þátt í áætlanagerð um breytta ímynd og fræðslu.

D.1. Vakin verði athygli á fjölbreyttu lífi fatlaðs fólks.

Til að auka skilning og þekkingu á lífi og aðstæðum fatlaðs fólks verði haldið áfram á þeirri braut sem þegar hefur verið mörkuð með þáttagerð, svo sem með kvikmyndinni um Halla og þáttaröðinni *Með okkar augum*. Efla þarf slíkt starf og framleiðslu og styrkja vinnu og útgáfu við þáttagerð, kvikmyndir, fræðsluefni eða önnur form þar sem fatlað fólk fær tækifæri til tjáningar og sýnileika. Ekki er hægt að ofmeta mikilvægi slíkra fyrirmýnda við að auka skilning á málefnum fatlaðs fólks og auka sýnileika þess. Mikilvægt er að gert verði kynningarefni í sjónvarpi um samning Sameinuðu þjóðanna um málefni fatlaðs fólks. Hugað verði að því að Fjölmennt hafi hlutverki að gegna í fræðslu um hugmyndafræði samningsins.

D.2. Fræðsla um hugmyndafræði í málefnum fatlaðs fólks fyrir kjörna fulltrúa sveitarfélaga.

Mikilvægt er að kynna ný lög í málefnum fatlaðs fólks. Mjög mikilvægt er að kynna samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks samhliða. Slíkt kynningarefni liggur að mestu fyrir og var unnið til samræmis við framkvæmdaáætlun 2012–2014. Samband íslenskra sveitarfélaga gæti verið góður vettvangur til slíkra kynninga. Þetta þarf að vinnast í samvinnu við fatlað fólk og taka til fyrirmýndar „Sendiherraverkefnið“ og „*Með okkar augum*“.

D.3. Fræðsluefni og kynningaráætlanir fyrir heilbrigðisstarfsfólk.

Mikilvægt er að auka þekkingu heilbrigðisstarfsfólks um fötlun og snýst það um að allar þessar stéttir fái haldgóða menntun á sviði fötlunarmála. Það snýr ekki síst að hugmyndafræði og þróun málaflokks fatlaðs fólks. Skortur er á slíku kynningarefni hérlendis sem þverfaglegt teymi þyrfti að vinna í samvinnu við fatlað fólk. Bent er á sem fyrirmýnd þekkingarbankann NAKU (Nasjónalt kompetansemiljò om utvirkingshemming) naku.no þar sem er að finna fræðsluefni um öll helstu málavæð fötlunar, allt frá atvinnuþátttöku til kyn- og samlífs. Einnig hafa ýmsar rannsóknir verið unnar samkvæmt núgildandi framkvæmdaáætlun sem nýta þarf í fræðsluskyni, svo sem niðurstöður rannsóknar um heilbrigði fatlaðs fólks sem væntanlegar eru haustið 2016. Áhersla verði lögð á eðli fatlana og viðhorf gagnvart fötluðu fólki, samskiptaleiðir og nálgun í þjónustu við fatlað fólk, heilsuvanda og heilsutengdar þarfir.

D.4. Að fatlað fólk fái fullnægjandi vernd réttarkerfisins gegn ofbeldi, m.a. með því að meðferð mála taki tillit til aðstæðna og þarfa fatlaðs fólks.

Mikilvægt er að vinna að því að réttarkerfið taki tillit til sérstöðu fatlaðra einstaklinga þegar kemur að meðferð kærumála og málsmeðferð í réttarfarskerfinu. Verja þarf fatlað fólk sem gerendur og þolendur í réttarfarskerfinu. Skoðað verði vinnulag sem tekið hefur verið upp á Selfossi og það notað sem fyrirmýnd á landsvísu gefi það góða raun. Einnig þarf að skoða stöðu fatlaðs fólks sem afbrotamanna, t.d. stöðuna þegar einstaklingur með þroskahömlun þarf að sæta einangrun.

D.5. Auka þarf þekkingu og skilning heilbrigðisstarfsfólks á þörfum fatlaðs fólks.

Mikilvægt er að bæta við nám heilbrigðisstétta efni um fötlun og stöðu fatlaðs fólks með það að markmiði að auka færni og skilning starfsfólks sem vinnur með fötluðu fólki, jafnt í umönnun sem á öðrum sviðum. Liður í þeirri viðleitni er að koma á samvinnu milli menntastofnana, mennta- og menningarmálaráðuneytisins og velferðarráðuneytisins þar sem hvatt verði til aukinnar meðvitundar og fræðslu til nemenda um málefni fatlaðs fólks.

Sérstaklega verði horft til samstarfs við menntastofnanir á heilbrigðisvísindasviði og innihald námsefnis þyrfti að rýna með tilliti til efnis um fötlun.

D.6. Kynning á samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks.

Mikilvægt er að auka meðvitund um mannréttindi fatlaðs fólks. Því er lagt til að framhald verði á verkefni þar sem fatlað fólk kynnir samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks í samstarfi við Fjölmenn. Verkefnið verður endurmetið í lok árs 2018, þar sem samningur sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks hefur verið fullgiltur hérlendis og því mikilvægt að skoða hvaða verkefnum sé brýnast að vinna að og kynna á opinberum vettvangi. Mat á því fari fram á fyrstu tveimur árum á gildistíma samnings og samhliða verði undirbúið efni til kynningar á samningnum í opinberum fjölmiðlum.

Menntun

Menntun eykur lífsgæði og möguleika fatlaðs fólks á því að taka þátt í og njóta hæfileika sinna á vinnumarkaði og í frístundum. Mikilvægt er að fatlað fólk hafi sömu tækifæri til menntunar og aðrir. Menntun er valdeflandi. Fatlað fólk skal njóta jafnréttis til náms í raun og eiga kost á að velja um fjölbreyttar námsleiðir eftir áhugasviði og getu. Tryggja þarf að skóli án aðgreiningar standi undir nafni með þeim hætti að þau læri samhliða öðrum börnum, eða eins og sagt er í umræðunni í Evrópu í dag „Together to learn“. Vinna þarf að því að aðlaga kennsluefni að fötluðum börnum og tryggja að þau fái þann tíma sem þarf. Auka þarf stuðningsþjónustu við fötluð börn og ungmenni á öllum skólastigum og ekki síst á leikskólastigi þar sem grunnurinn er lagður. Auka þarf þjónustu vegna talmeina og hreyfihömlunar og að börn geti fengið þjónustuna inni í leikskóla/skóla, en ekki þurfi sífellt að leita þjónustunnar utan við vettvang daglegs lífs barnsins. Tryggja þarf að þjónusta við fatlaða nemendur fylgi þeim milli skólastiga svo samfella náist í þjónustunni. Fötluðu fólki verði tryggtur réttur til endur- og símenntunar til jafns við aðra.

E.1. Aukin samþætting og betri undirbúningur við flutning milli skólastiga.

Það er mannréttindamál að betur verði búið að fötluðum nemendum í skóla. Huga þarf að hjálpartækjum, sértækum úrræðum í námi, námsefni og persónulegri aðstoð þegar kemur að því að fatlaður einstaklingur flyst á milli skóla eða skólastiga. Áætlun sé ávallt gerð í samráði við nemandann með valdeflandi hætti. Það felst mikil valdefling í menntun og því sérstaklega mikilvægt að hvetja fatlað fólk til menntunar og að skapa aðstæður sem þarf til að hún sé aðgengileg og þeim gert kleift að stunda nám. Sveitarfélögin hafa hugað að þessu og er samfella á milli leikskóla og grunnskóla komin í nokkuð gott horf en bæta þarf samfellu á milli grunnskóla og framhaldsskóla. Mikilvægt er að áður en fatlaður nemandi hefur nám á framhaldsskólastigi þá hafi góður undirbúningur átt sér stað í samstarfi skólans sem kvaddur er og þess sem tekur við. Málstjóri er tengiliður og boðar til fundar og náms- og starfsráðgjafar skólanna eru til staðar og annað starfsfólk sem mikilvægt er að taki þátt að mati nemandans og skólans sem kvaddur er. Mikilvægt er að þetta gerist með góðum fyrirvara áður en skólaskiptin eiga sér stað. Aðstandendur og aðrir sem máli skipta fá boð á þennan fund. Unnið verði í því að veita betri upplýsingar um námstilhögun og úrræði sem í boði eru. Unnið verði að því að færa námstilboð til fatlaðra nemenda sem mest í átt að skóla án aðgreiningar og huga einnig vel að félagslega þættinum og félagslífi með sama hætti. Vinnuálastofnun fer í framhaldsskólana í mars/apríl ár hvert og kynnir starfstækifæri.

E.2. Aukin fjölbreytni í námsframboði á framhaldsskólastigi fyrir fatlað fólk.

Nú liggja fyrir niðurstöður úttektar á innleiðingu hugmyndafræði *skóla án aðgreiningar*. Á grundvelli þeirra niðurstaðna, sem byggjast á könnun sen náði m.a. til foreldra á framhaldsskólastigi, kennara, stoðþjónustu og stjórnenda, verður gerð umbótaáætlun um fyrirkomulag starfsnámsbrauta þar sem m.a. verður tekið tillit til námsframboðs, staðsetningar

og fjármögnunar. Í verkefninu verði hvatt til aukinnar fjölbreytni í námsframboði, svo sem að komið verði inn á nám á sviði lista og fjölgað valkostum á sviði iðnmenntunar. Tryggja þarf að fyrirhugaðar tímatakmarkanir varðandi nám á framhaldsskólastigi nái ekki til starfsnámsbrauta.

E.3. Aukin fjölbreytni í námsframboði á háskólastigi fyrir fatlað fólk.

Mikilvægt er að fatlað fólk eigi val um nám á háskólastigi. Í dag er diplómanám í Háskóla Íslands eina námið sem er í boði. Mikilvægt er að festa í sessi nám á háskólastigi fyrir fatlað fólk og gera áætlun um hvernig auka megi fjölbreytni slíks náms. Tryggja þarf að aldurstakmarkanir eigi ekki við þennan hóp og huga að því að nám á háskólastigi sé í boði í fleiri háskólum.

E.4. Námsstyrkir fyrir fatlað fólk vegna endur- og símenntunar.

Í dag á fatlað fólk ekki rétt á styrkjum til endur- og símenntunar á fullorðinsárum eins og aðrir eiga í gegnum sjóði stéttarféлага. Mikilvægt er að fatlað fólk eigi möguleika á að stunda nám á fullorðinsaldri. Koma þarf á starfs- og endurmenntunarsjóði sem gegni sama hlutverki og slíkir sjóðir hjá stéttarfélagum og lífeyrissjóðum og veiti styrki til fatlaðs fólks sem ekki á slík réttindi annars staðar. Búa þarf til samstarfsvettvang atvinnulífs, stéttarféлага og fatlaðs fólks.

Sjálfstætt líf

Fatlað fólk skal njóta sömu mannréttinda og sambærilegra lífskjara og aðrir þjóðfélagsþegnar. Tryggja þarf stuðning til að njóta þeirra réttinda og skapa skilyrði til sjálfstæðs lífs. Fatlað fólk njóti fullrar virðingar og fái þann stuðning sem þarf til að geta notið sín sem fullgildir þegnar samfélagsins á forsendum eigin getu og styrkleika. Þetta á jafnt við um börn sem fullorðna.

Þjónusta við fatlað fólk skal miða að því að auka sjálfstæði og lífsgæði þess. Hún skal vera heildstæð, sveigjanleg og einstaklingsbundin, taka til allra þátta lífsins og vera byggð á hugmyndafræðinni um sjálfstætt líf.

Tryggja þarf að fatlað fólk geti tekið fullan þátt í félagslegu og efnahagslegu starfi samfélagsins til jafns við aðra. Það skal eiga þess kost að nýta borgaralegan rétt sinn, eiga val um hvernig lífi þess sé háttáð og hafa fullan aðgang að menningu, tómstundum og afþreyingu.

Áhersla sé lögð á að eyða hindrunum sem mæta einstaklingum í daglegu lífi. Mikilvægt er að fatlað fólk komi að stefnumótun og ákvörðunartöku í eigin málum.

F.1. Heildræn þjónusta við fatlað fólk með sértækar stuðningsþarfir þar sem málstjóri tryggir öryggi og samfellu.

Mikilvægt er að samhæfa þjónustuna milli ólíkra þjónustukerfa. Þar leikur málstjóri stórt hlutverk sem tengiliður milli kerfa. Í 29. gr. frumvarpsdraga til laga um þjónustu við fatlað fólk með sértækar stuðningsþarfir er fjallað um faglegt þjónustuteymi undir forystu félagsþjónustu. Verði það samþykkt mun málstjóri starfa í nánú samstarfi við þjónustuteymið. Málstjórahlutverkið hvílir á því að gerð sé einstaklingsbundin þjónustuáætlun. Könnun sem gerð var samkvæmt aðgerð í framkvæmdaáætlun 2012–2014 um umönnunarþátttöku aðstandenda fatlaðs fólks leiddi í ljós að aðstandendur kölluðu eftir heildrænni einstaklingsmiðaðri þjónustu, að þjónustan styddi við sjálfstæði og þátttöku hins fatlaða og að hún væri örugg og næg. Niðurstöður sýndu skort á samhæfingu milli kerfa, m.a. þegar þörf er á þjónustu bæði frá félags- og heilbrigðiskerfi. Þjónustan er þá ekki nægilega samræmd og auk þess getur verið hætta á að notendur falli milli kerfa, sérstaklega þegar hjúkrunarþörf er umtalsverð. Niðurstöður sýna að aðstandendur taka umtalsverðan þátt í aðstoð við fullorðin börn sín þar sem sveigjanleiki er gjarnan lítill og takmarkað svigrúm til aðlögunar ef upp koma ófyrirséð vandamál eða þörf fyrir breytingar. Í daglegu lífi þurfti t.a.m. oft að bregðast við óvæntum uppákomum, svo sem

Þegar tímar í skólum falla niður eða hlutir breytast með stuttum fyrirvara. Þegar slíkt gerist er ekkert kerfi sem grípur inn í og tryggir notendum þjónustu og öryggi. Með þessu móti gerði þjónustan í raun ráð fyrir aðkomu aðstandenda og óljóst var hjá hverjum ábyrgðin á velferð notenda lægi í raun og veru. Hér er málstjórahlutverkið mikilvægt og áherslan á að fatlað fólk fái einstaklingsmiðaða þjónustu, óháð búsetuformi.

F.2. Heildræn þjónusta við fötluð börn með sértækar þjónustuparfir og fjölskyldur þeirra með aðstoð málstjóra.

Meginmarkmiðið er að fötluð börn með sértækar þjónustuparfir og fjölskyldur þeirra fái heildræna þjónustu og fjölskyldan fái þann stuðning sem þarf til að barnið geti búið heima. Mikilvægt er að þessar þarfir séu skilgreindar á viðtækan hátt, þ.e.a.s. ekki einungis út frá líkamlegri eða námslegri færni, heldur einnig færni í daglegu lífi, félagsfærni, hegðun og líðan. Samræming þjónustunnar er á ábyrgð þjónustuaðila (félagsþjónustu) í nærsamfélagi barnsins. Hér gegnir málstjóri, sem vinnur í nánu sambandi við barn og fjölskyldu þess, lykilhlutverki við samhæfingu þjónustunnar milli ólíkra þjónustukerfa. Í 29. gr. frumvarpsdraga til laga um þjónustu við fatlað fólk með sértækar stuðningsþarfir er fjallað um faglegt þjónustuteymi undir forystu félagsþjónustu. Verði það samþykkt þá fellur málstjórahlutverkið vel að hlutverki þjónustuteymisins. Í málefnum barna með óvenju flókna fötlun eða sjúkdóma sem eru í eftirfylgni og ráðgjöf hjá Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins, þá er það GRR sem er með yfirsýnina og heldur í þræði, þó að stofnunin hafi ekki samhæfingarhlutverki að gegna.

F.3. Fatlað fólk njóti sjálfstæðs lífs á orlofstímum.

Þegar þjónustuveitendur hafa milligöngu um sumarorlofsdvöl eða aðra orlofsdvöl fyrir fatlað fólk, börn eða fullorðna, þurfa að vera fyrir hendi viðmið, sem kveða á um hvaða kröfur aðilar sem reka slíka orlofsúrræði þurfa að uppfylla til að tryggja öryggi og vellíðan fólks. Einnig þarf að kanna leiðir til þess að starfsfólk geti fylgt notendum og veitt þeim stuðning í orlofsferðum.

F.4. Fötluðu fólki standi til boða styrkir og/eða lán til að gera breytingar á heimilum sínum.

Það myndi léttu mjög á biðlistum eftir húsnæði ef mögulegt væri að fá styrki til breytinga á húsnæði vegna fötlunar. Til að svo megi verða þyrfti að fjármagna sjóð sem hægt væri að sækja í. Eðlilegast væri að slíkur sjóður væri samstarfsverkefni ríkis og sveitarfélaga þar sem húsnæðisuppbygging er einnig samstarfsverkefni þessara aðila. Einnig væri eðlilegt að stéttarfélög og lífeyrissjóðir kæmu að slíku verkefni.

F.5. Húsnæðisþörfum fatlaðs fólks verði mætt með fjölbreyttum íbúðarkostum.

Mikilvægt er að fötluðu fólki standi til boða öruggt íbúðarhúsnæði í samræmi við þarfir sínar, en í dag bíður fatlað fólk of lengi eftir úrlausn í húsnæðismálum. Í nýrri framtíðarskipan húsnæðismála eru mikil tækifæri til að auka framboð á öruggu og viðeigandi húsnæði bæði af hendi sveitarfélaga og félagasamtaka, með rýmkunum af ýmsu tagi, af hálfu opinberra aðila, s.s. á lóðagjöldum, o.fl. Sú uppbygging mun taka einhvern tíma og er því mikilvægt að samhliða verði unnið að því að útvega fötluðu fólki húsnæði, sem býr við óboðlegar húsnæðisaðstæður í dag, tilboð um betra húsnæði, þar sem það getur búið við öryggi og að húsnæðiskostnaður sé í samræmi við greiðslugetu.

Sveitarfélög geri þarfagreiningar og áætlanir til fjögurra ára á grundvelli þeirra um húsnæðismál fatlaðs fólks, m.a. með uppbyggingu sértækra húsnæðisúrræða þar sem þörf er á viðbótarrými vegna fötlunar.

Öruggt húsnæði skapar grundvöllinn fyrir því að fólk með fötlun geti mótað og notið sjálfstæðs lífs og tekið virkan þátt í samfélaginu.

Þar sem mikill skortur er á félagslegu leiguhúsnæði fyrir fatlað fólk væri mikilvægt að gera fötluðu fólki kleift að fjárfesta í eigin húsnæði með hagstæðari lánakjörum en hafa tíðkast. Hlutu fatlaðs fólks er viðkvæmara fyrir breytingum en aðrir hópar og því er mikilvægt að stöðugleiki ríki í húsnæðismálum. Opna þarf fyrir þann möguleika að þessi hópur geti eignast húsnæði svo að hann geti búið við meira öryggi en á leigumarkaði.

Brýnt er að fólki með fötlun standi til boða hentugt húsnæði í heimabyggð, æski það þess, svo fjarlægð frá fjölskyldu og vinum verði ekki íþyngjandi. Sum sveitarfélög hafa nú þegar gert áætlanir um húsnæðisþörf á sínu svæði en mikilvægt er að öll sveitarfélög vinni slíka áætlun. Þau geta leitað ráðgjafar vegna þessa, gerist þess þörf, hjá Íbúðalánasjóði eða Sambandi íslenskra sveitarfélaga. Ríki og sveitarfélög beri í sameiningu ábyrgð á fjármögnun þeirra umfram fermetra sem fólk þarf vegna fötlunar sinnar. Til að samræma mat á þörf fyrir húsnæði þyrftu sveitarfélög að samræma úthlutunarreglur sínar og gæta að því að matskerfið gefi fötluðu fólki stig svo ekki skapist hætta á að það nái aldrei þeim stigafjölda sem umsækjendur um félagslegt leiguhúsnæði fá á grundvelli mikils félagslegs vanda. Á Akureyri hefur úthlutunarkerfi félagslegs húsnæðis verði sameinað í eitt kerfi án aðgreiningar vegna tegundar húsnæðis eða ástæðu umsóknar. Það hefur gefið góða raun og er mikilvægt að sveitarfélög nýti slíkar fyrirmyndir eða „best practice“.

F.6. Að skoða hvaða áhrif fjárveitingar til félags-, heilbrigðis- og menntamála hafa á líf fatlaðs fólks.

Mikilvægt er að það fáisti heildarmynd af samfélagslegum stuðningi við fatlað fólk. Það verður síaukin krafa í samfélaginu um að geta séð hvernig fjárlagagerð kemur út fyrir einstaka hópa svo að fylgja megi eftir hvaða áhrif breytingar á fjárheimildum hafa í för með sér fyrir þá. Því er hér lagt til að fötlunargleraugu verði sett upp við fjárlagagerð með sama hætti og kynjagleraugu í kynjaðri fjárlagagerð. Þetta á bæði við ríki sem sveitarfélög.

F.7. Notendaráð starfrækt í öllum sveitarfélögum.

Í þingsályktun um framkvæmdaáætlun í málefnum fatlaðs fólks 2010–2012, með framlengingu, var aðgerð um notendaráð. Nú þegar hafa sjö sveitarfélög sett notendaráð á laggirnar og hefur það gefið góða raun. Þeirri vinnu verður fram haldið og ekki hætt fyrr en öll sveitarfélög hafa sett notendaráð á laggirnar. Notendaráð er mikilvægt valdeflingartæki sem leiðir til þátttöku fatlaðs fólks við stefnumótun og ákvörðunartöku um mál sem snertir það sjálft.

Þróun þjónustu

Tryggja þarf að þjónusta og stuðningur við fatlað fólk stuðli að jafnræði, sjálfræði og stuðningi til jafns við aðra. Þjónustan skal veitt í samráði við hinn fatlaða og fjölskyldu hans eða aðstandengur eftir aðstæðum. Þjónustan sé heildstæð, sveigjanleg og einstaklingsbundin, styðji við sjálfstætt líf og auki lífsgæði, á það jafnt við um börn sem fullorðna. Þjónustan skal mæta þörfum einstaklingsins í daglegu lífi og styðja hann til þátttöku í samfélaginu, hvort sem er námi, starfi eða tómstundum.

G.1. Fækkun tilvísana frá sérfræðiþjónustuskóla til Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins, Barna- og unglíngageðdeildar Landspítala (hér eftir BUGL) og Þroska- og hegðunarstöðvar.

Mikilvægt er að ríki og sveitarfélög ákveði í sameiningu hvernig háttá skuli málum barna með margvíslegan vanda í leik- og grunnskólum landsins. Samræma þarf verklag um land allt til að veita árangursríkari, markvissari og hagkvæmari þjónustu. Skóli, félagsþjónusta og heilsugæsla þurfa að vinna saman þegar grunur vaknar um frávík í hegðun, líðan eða þroska

barns. Mikilvægt er að skólaþjónusta sveitarfélaga bregðist strax við með snemmtækri íhlutun þegar grunur vaknar um frávik og/eða að börn glími við vanda sem kann að vera samsettur og fela í sér grun um fötlun.

Unnið hefur verið brautryðjendastarf á þessu sviði víða um land og skal hér tekið dæmi um slíkt starf í þjónustumiðstöð Breiðholts, sem hófst árið 2007. Það starf byggist á fjórum meginþáttum; snemmtækri þjónustu, stigskiptri þjónustu, heildstæðri nálgun og gagnreyndri fræðslu í formi námskeiða í samstarfi við aðra þjónustuaðila: http://nyskopunarvefur.is/thjonustumidstod_breidholts_breidholtsmodelid.

Þar hefur verið brugðið á það ráð að takast á við mismunandi þarfir barna áður, á meðan og í sumum tilfellum í stað þess að senda þau í greiningarferli. Með því sparast oft dýrmætur tími fyrir þroska barnsins. Í ljós hefur komið að í sumum tilfellum dugar íhlutun, í öðrum tilfellum dugar frumgreining sem er framkvæmd af sérfræðiþjónustu skóla eða Þroska- og hegðunarstöð og íhlutun. Í enn öðrum tilvikum er ástæða til að senda börnin í frekari greiningu til GRR eða BUGL. Vandinn sem um ræðir getur verið tilfinningavandi, hegðunarvandi eða námsvandi og úrræðin eru í takt við það. Boðið er upp á sálfræðiviðtöl, sérfræðiviðtöl og fólki tengt við kennslu- og félagsráðgjafa. Meirihluti barna og foreldra þeirra þarf einungis fræðslu, ráðgjöf og þjónustu þó að hluti barnanna þurfi umfangsmeiri þjónustu. Sem dæmi um árangur má nefna að árið 2007 leiddi um 41% erinda frá grunnskólunum til greiningarferlis; árið 2015 er sambærilegt hlutfall 7%. Annað dæmi er að börnum úr Breiðholti sem koma inn á göngudeild BUGL hefur fækkað um 56% á undanförunum fimm árum. Með því að beita aðferðafræði snemmtæktrar íhlutunar hefur bið eftir þjónustu styst og árangur af þjónustunni orðið betri.

Biðtími eftir greiningu hefur verið allt upp í þrjú ár og slíkur biðlisti veldur í raun stærri vandamálum síðar meir þar sem hætta er á að börn fái ekki viðeigandi þjónustu meðan beðið er. Þar með er mikilvægum tíma kastað á glæ þar sem hægt hefði verið að vinna með barnið. Oft er það of seint þegar á unglingsárin er komið og skaðinn skeður.

G.2. Þjónusta við fötluð börn með sértækar þarfir í leik- og grunnskóla verði veitt í nærumhverfi þeirra.

Þjónusta við fötluð börn með sértækar þarfir í leik- og grunnskóla verði veitt í nærumhverfi þeirra. Mikilvægt er að fötluð börn með sértækar þarfir geti fengið þjónustu nærri heimabyggð en í dag er of algengt að börn þurfi að ferðast um langan veg til að fá greiningu og stuðning vegna fötlunar. Sett verði á laggirnar teymi í landshlutum og þjónustusvæðum í Reykjavík sem myndu vinna að því að auka þekkingu og efla og samþætta þjónustu sem væri aðgengileg í eða nærri heimabyggð. Í teymunum eigi sæti fulltrúar félagsþjónustu, sérfræðiþjónustu grunn- og leikskóla, heilsugæslu, Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins og BUGL. Greiningar- og ráðgjafarstöðin er gerð ábyrg fyrir þessari aðgerð og tryggja þarf umboð stofnunarinnar til að stýra þessu starfi. Nú þegar er tilraunaverkefni í gangi þar sem starfsmaður GRR hefur aðsetur á Akureyri og tekur þátt í teymisstarfi. Markmið með stofnun teymanna er að auka samfellu í þjónustu og styrkja faglegt starf og þá um leið lífsgæði fatlaðra barna og fjölskyldna þeirra. Með styrkari stoðum, aukinni þekkingu og heildarsýn ætti vægi sérfræðiþjónustu sveitarfélaga að aukast sem þá leiddi til skilvirkari þjónustu til lengri tíma litið og minni þarfar fyrir þriðja stigs þjónustu. Þessar áherslubreytingar munu einnig leiða til þess að Greiningar- og ráðgjafarstöðin fær aukið rými til að sinna verkefnum sínum á sviði sjaldgæfra, flókinna fatlana, ráðgjafar, rannsókna og fræðslu. Þá mun samstarf við tilvísendur og þjónustuaðila aukast.

G.3. Leik- og grunnskólar á landsvísu fái í auknum mæli aðgang að miðlægri þekkingu og ráðgjöf, m.a. með starfsemi svonefndra ráðgjafarleikskóla.

Mikilvægt er að auka möguleika leik- og grunnskóla vítt og breitt um landið að geta sótt sér ráðgjöf. Á grunnskólastigi er til staðar ákveðið stuðningsnet með því að skólar með sérhæfða þekkingu taka að sér að veita öðrum skólum ráðgjöf og miðla gagnreyndri þekkingu. Þessi verkefni eru unnin samkvæmt samningi með aðkomu Jöfnunarsjóðs sveitarfélaga. Vísir að hliðstæðu neti er til staðar á leikskólastigi þar sem þrjár leikskólar Reykjavíkurborgar hafa gegnt hlutverki svonefndra ráðgjafarleikskóla. Mikilvægt er að festa þetta stuðningsnet í sessi þannig að leikskólar á landsvísu geti sótt reynslu og þekkingu þegar börn þurfa aðstoð vegna, t.d. máltöku, heyrnarskerðingar, mikillar hreyfihömlunar eða einhverfu. Þessir leikskólar eru: Leikskólinn Sólborg, <http://www.solborg.is/radgjafarskoli>, vegna heyrnalausra og heyrnaskertra barna, leikskólinn Múlaborg, <http://mulaborg.is/serstada-okkar>, v. fjölfatlaðra barna og leikskólinn Suðurborg, <http://www.sudurborg.is/atferlisthjalfun/radgjafaskoli>, v. einhverfra barna sem eru í atferlisþjálfun.

G.4. Sett verði viðmið um bið eftir greiningu hjá Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins.

Eins og fram hefur komið hér að ofan þá hefur tekist með aðferðafræði snemmtækrar íhlutunar og þverfaglegu samstarfi innan sveitarfélags að fækka umtalsvert tilvísunum um greiningar til Greiningar- og ráðgjafarstöðvar ríkisins og BUGL. Með eflingu slíks samstarfs og forvarnarstarfs munu biðlistar hjá GRR stytast og erindin sem berast vera þau erindi sem þurfa að berast þangað. Eins og kerfið hefur verið uppbyggt, með því að tilvísanir leiði oftast til beiðnar um greiningu, þá hafa verið búnir til flöskuhálsar og biðlistar lengst. Með því að leggja áherslu á að sérhæfð þekking á fötlunum barna byggist upp og sitji eftir hjá sveitarfélögum og að þjónusta sé veitt í nærumhverfi eins og kostur er mun tilvísunum til þriðja stigs stofnunar fækka. Þrátt fyrir það er mikilvægt að setja viðmið um hámarksbiðtíma. Bið er ekki eins erfið ef sett eru inn úrræði og þjónusta veitt meðan beðið er greiningar.

G.5. Greiningar- og ráðgjafarstöð ríkisins sinni þjónustu við aldurshópinn 18–24 ára.

Rof í þjónustu við 18 ára er vandi sem hefur verið viðvarandi fyrir þann hóp ungs fólks sem býr við margþættan vanda, hvort sem er af geðrænum toga, fíkniefnavanda eða aðra fylgifiska erfiðleika og lélegs aðbúnaðar í æsku. Fyrir hóp ungs fatlaðs fólks með sértækar þarfir, sem fær þjónustu GRR og þarfnast mikillar eftirfylgni og stuðnings, er mjög mikilvægt að ekki verði rof í þjónustu af hendi GRR við 18 ára aldur.

G.6. Fötluð börn og ungmenni eigi kost á sértækri frístundaþjónustu.

Fötluð börn eiga rétt á lengdri viðveru og frístundatilboðum. Hugsa þarf liðveislu með öðrum hætti en gert hefur verið til langs tíma þar sem litið hefur verið á liðveisluna sem félagsskap barnsins/ungmennisins. Liðveislun á fyrst og fremst að skapa tengingu út á við og gera fötluðum börnum og ungmennum kleift að stunda það félagslíf sem þau kjósa. Sem dæmi má nefna að þjónustumiðstöðin Miðgarður og fleiri hafa farið nýstárlegar leiðir í þessum efnum. Þetta snýst um að valdefla einstaklinginn og rjúfa félagslega einangrun hans. Einnig er mikilvægt að huga að hópliðveislu til að efla samkennd, virðingu og sjálfsmynd þátttakendanna. Frístundaþjónustan þarf að vera samfelld að loknum skóladegi og einnig til staðar í skólafríum og á próftímum. Í könnun á ólaunaðri umönnunarþátttöku aðstandenda fatlaðs fólks kom fram að í daglegu lífi þurfti oft að bregðast við óvæntum uppákomum, svo sem þegar tímar í skólum falla niður eða hlutir breytast með stuttum fyrirvara. Þegar slíkt gerist er ekkert kerfi sem grípur inn í og tryggir notendum þjónustu og öryggi.

G.7. Bætt þjónusta við fatlað fólk með sértækar þjónustuþarfir með aðstoð hjálpartækja og tæknitengdra lausna.

Mikilvægt er við veitingu þjónustu í heimahúsum að ávallt sé við upphafsmat skoðað hvaða hjálpartæki geti komið inn á heimilið á grundvelli mats um þjónustuþörf og í samráði við umsækjandann og fjölskyldu hans, allt eftir aðstæðum, áður en ákvörðun um fyrirkomulag og

umfang þjónustu er tekin. Þróað verði fyrirkomulag þar sem matið fer fram hjá þeim sem þekking er mest á högum og aðstæðum einstaklingsins, s.s. hjá heilsugæslunni, og sveitarfélaginu. Sveitarfélög og heilsugæslan og aðrar þjónustustofnanir hafi yfir að ráða fagfólki með þekkingu í að meta færni fólks og þekkingu á hjálpartækjum til að meta þörf fyrir hjálpartæki á heimili hins fatlaða í samvinnu við hann og eftir atvikum fjölskyldu hans. Þessir starfsmenn sækji um hjálpartæki svo og fylgi þeim eftir með þjálfun og áframhaldandi eftirfylgd til að tryggja að þau komi sem best að notum svo og endurskoði málin eftir þörfum. Hlutverk Hjálpartækjamiðstöðar verður því frekar en nú er að veita upplýsingar og fræðslu um reglur og umsóknarferli sem gilda um hjálpartæki svo og fræðslu og leiðbeiningar um hjálpartæki og samninga sem eru í gildi hverju sinni.

Eftirfylgni, framkvæmd og endurmat.

Framkvæmdaáætlunin myndi ramma utan um stöðumat og frekari áætlanagerð í málaflokknum og þjóni mikilvægu hlutverki í samvinnu ríkis og sveitarfélaga um framkvæmd og endurmat í þjónustu við fatlað fólk á Íslandi. Tryggt verði að fatlað fólk, samtök þess og aðildarfélag, komi ávallt að stefnumörkun og ákvörðunum er varða málefni fatlaðs fólks.

Framkvæmdaáætlun þessi byggist á þremur lykilþáttum sem eru mikilvægar forsendur fyrir veitingu þjónustu við fatlað fólk. Þessir þættir eru fjármögnun, upplýsingasöfnun og upplýsingamiðlun. Fjármögnun verður að tryggja í samvinnu ríkis og sveitarfélaga með það að leiðarljósi að verkaskiptingin komi ekki í veg fyrir að fjármunir nýtist sem best. Það verður best gert með því að hafa forvarnir og snemmtæka íhlutun að leiðarljósi og þá sýn að notandinn sé ávallt í fyrirrúmi og fái þjónustu sniðna að sínum þörfum. Mikilvægi upplýsingasöfnunar felst í því að styrkja og styðja við skráningu og þróun tölfraðilegra upplýsinga sem og rannsóknir til að gera ákvörðunartöku í málaflokknum markvissari og auðvelda árangursmat og eftirlit með þjónustunni. Upplýsingamiðlun er mikilvægt tæki til að auka þekkingu og skilning í samfélaginu á réttindum og getu fólks með fötlun með það að markmiði að vinna gegn fordómum og mismunum í garð fatlaðs fólks. Þessir þrjú þættir eiga að vera ofnir inn í stefnu og framkvæmd í málefnum fatlaðra, en þeir þjóna einnig mikilvægu hlutverki í samvinnu ríkis og sveitarfélaga um mat á því hvernig til hefur tekist í þjónustu við fatlað fólk á Íslandi.

Heildarumsjón með eftirfylgni og framkvæmd stefnu í málefnum fatlaðs fólks verði í höndum félags- og húsnæðismálaráðherra með fulltingi starfshóps sem í sitji fulltrúar velferðarráðuneytisins, Jöfnunarsjóðs, Sambands íslenskra sveitarfélaga, Landssamtakanna Þroskahjálpar og Öryrkjabandalags Íslands. Velferðarráðuneytið hafi umsjón með tilteknum aðgerðum, en önnur ráðuneyti, stofnanir, Samband íslenskra sveitarfélaga, sveitarfélög og eftir atvikum aðrir aðilar, beri ábyrgð á öðrum einstökum aðgerðum. Velferðarráðuneytið beri ábyrgð á stöðumati og öflun upplýsinga um þjónustu við fatlað fólk frá sveitarfélögum, á þróun lykiltalna og samhæfðs árangursmats á grundvelli laga, stefnu í málefnum fatlaðs fólks og samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks, svo unnt sé að vakta þjónustuna og meta árangur með tilliti til jafnræðis og mannréttinda. Víðtækt samstarf verði haft við fatlað fólk og samtök þess, atvinnulíf, stofnanir og ráðuneyti um framkvæmd stefnunnar til að þekking og reynsla nýtist sem best.